

Morsø - Kulturmiljøatlas

Oversigt over kortlægningssemner

Februar 2004

Tid: Oldtid og Vikingetid

Landskab	Tema	Emner	Kulturmiljøemner
Kyst 1	Fiskeri, søfart, infrastruktur	Bopladser Landsbyer Køkkenmøddinger Naturhavne	29 Legind Bjerger
Ager	Landbrug, bebyggelse	Landsbyer Kulturarvsarealer	
Skov			
Ådale, kær og eng	Bosætning, jagt, m.v.	Kulturarvsarealer Bebyggelsesmønster	
Bakkeland, moræne	Bosætning	Kulturarvsarealer	
Det bebyggede land	Tro og skik	Gravhøje, offersteder/vi	

Tid: Middelalder samt perioden ca. 1500-1750

Landskab	Tema	Emner	Kulturmiljøemner
Kysten 3	Fiskeri, søfart, færgesfart	Færgesteder Naturhavne Landsby Købstad Fiskepladser, landdragningssteder	
Ager	Landbrug og bebyggelse	Landsbyer Dyrkningssystem Hovedgårde Enestegårde Fårefolde Bymarker	10 Bjergby 20 Tæbring
Skov			
Ådale, kær og eng	Bosætning, industri	Bebyggelsesmønster Studeopdræt Vandmølleanlæg Tørvegravning	11 Ullerup, Nandrup 27 Vejerslevgaard
Bakkeland/ Moræneknolde	Bosætning	Dyrkningssystem Bebyggelsesmønster	
Det bebyggede land	Købstad/Handel	Nykøbing – gadeforløb, kirketorv og terrænforhold Bymarker Markedspladser	
	Tro og skik	Kirker Helligkilder Kloster	18 Dragstrup 44 Dueholmkvarteret
	Fæstningsanlæg	Voldsteder	
	Infrastruktur	Hulveje, andre vejforløb Færgesteder	

Tid: Perioden ca. 1750-1845 ("Udskiftningstid")

Landskab	Tema	Emner	Kulturmiljøemner
Kysten 3	Fiskeri, søfart, færgesfart	Færgesteder Nykøbing Havn Fiskepladser, landdragnet	
Ager	Landbrug og bebyggelse	Landsbyer, dyrkningssystem Hovedgårde Enestegårde Gårde og huse Fårefolde Diger	7 Flade, Salgjerhøj og Skibsted 17 Fjordkær 36 Gammellund m.f.
Skov	Plantning	Begyndende plantning, gartneri og planteskole, Nykøbing anlæg	
Ådale, kær og eng	Bosætning, industri	Vandmølleanlæg Tørvegravning Studeopdræt Bebyggelsesmønster Tørvegravning	
Bakkeland/ Moræneknolde	Bosætning	Dyrkningssystem Bebyggelsesmønster	
Det bebyggede land	Handel/købstad	Nykøbing Havn og by Markedspladser	49 Nørregade
	Håndværk, industri	Kridtgrave, kalkbrænding Teglovne Fajancefabrik	
	Tro, skik	Kirker (inventar) Helligkilder	
	Rekreation	Nykøbing Anlæg	
	Infrastruktur	Amtsveje (hovedveje) Hulveje, andre vejforløb Nygade, Nørrebro Færgesteder	

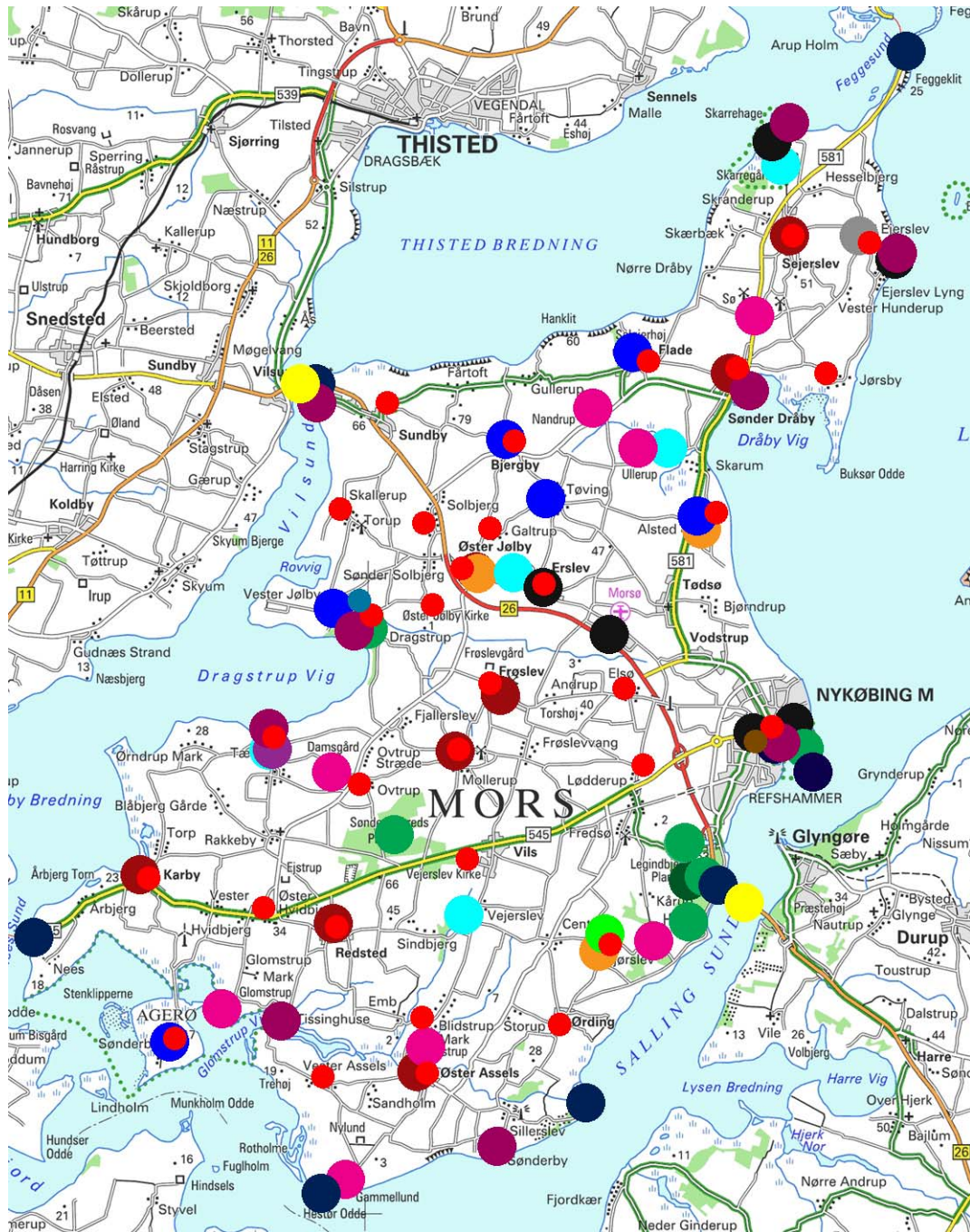
Tid: Ca. 1845-i dag ("Andelstid, industrialisering, m.v.")

Landskab	Tema	Emner	Kulturmiljøemner
Kysten 11	Fiskeri, søfart, færgefart	Færgesteder Broer Havn Jernbanefærgehavn Ladepladser Molerudskibning Fiskerihavne Fiskepladser	1 Fæggeklit 25 Færgelejet v. Næssund 31 Tissinghuse / vig 35 Sillerslev / Sillerslevøre 46 Havneområdet i Nyk.
Ager	Landbrug og bebyggelse	Landsbyer Gårde, huse Herregårde Enestegårde Udstykning - Husmandsbrug Dyrkningssystemer Landvinding Hønsierier Dyrskuepladser	3 Skarregaard 6 Herregården Sø 12 Tøvring 28 Højriis 30 Agerø 32 Herregården Blidstrup
Skov	Rekreation, skovbrug	Plantager Lystanlæg Planteskoler, gartneri	22 Sønder Herreds Plantage
Ådale, kær og eng	Industri, landbrug, bosætning	Dambrug/ferskvandskultur Mølleanlæg Tørvegravning Landvinding Bebyggelsesmønstre	19 Erslev Kær
Bakkeland/ Moræneknolde	Bosætning, industri	Bebyggelsesmønstre Råstofudvinding Rekreation – feriehus, turisme, lystanlæg	
Det bebyggede land	Handel	Købmandsgårde Mølleri Tømmerhandel Ladepladser Handelsstrøg Lokale handelscentre	4 Sejerslev by 8 Sdr. Draaby 21 Mollerup 23 Karby 26 Redsted 33 Ø- Assels
	Andelsanlæg	Mejerier, frysehuse, slagteri, Brugsforeninger Foderstofforretninger	43 Morsø Andelsslagteri
	Skoler	Højskole, efterskoler Gymnasium, Handelsskole Div. voksenuddannelser Folkeskoler	38 Foodpark

		Friskoler Landbrugsskoler	
12	Tro, skik	Kirker Frimenighed Missionshuse Forsamlingshuse	13 Alsted 14 Øster Jølby 34 Ljørslev
	Fæstningsanlæg	Skanser Anden Verdenskrig – anlæg	
	Købstad	Bymidte Nye boligområder Havn Jernbane-anlæg Handelsstrøg Handelsgartneri Dyrskuepladser	40 Industriområdet og Grøndalsvej 41 Boligområdet Fuglekvarteret 45 Kirkeholmen med Algade 48 Fiskerbyen 50 Mølleparken
	Håndværk, industri	Kridtgrave, kalkbrænding Tegl- og molerværker Jernstøberi Tekstilfabrik, tobaksfabrikker o.l. Smede- og maskinværksteder Nye industrikvarterer Vindmøller	2 Hesselbjerg (molerværk) 5 Ejerslev Havn 15 Morsø Kridtværk 16 Morsø Foodpark 47 Morsø Jernstøberi og Nørrebro
	Rekreation/fritid	Nykøbing Anlæg Sportsanlæg Vandrerhjem Museer Biografer Teatre	24 Jesperhus Blomsterpark 37 Ørodde 51 Kolonihave kvarteret
	Infrastruktur	Amtsveje (hovedveje) A26 Andre veje Broer Færgesteder Jernbaneanlæg Post, telegraf, telefon Sygehus, alderdoms- og plejehjem Børneasyl	9 Vildsund bro 39 Sygehus, plejehjem 42 Institutionsområdet Riis Minde

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

- kirker, klostre, helligkilder
- broer
- havne
- overfartssteder
- herregårde
- landsbyer
- plantager
- industri og råstofudvinding
- bebyggelse og vandmølleanlæg
- frimenighed, missionshuse
- lokale handelscentre
- kulturlandskaber

Indholdsfortegnelse

Kysten	Fiskeri, søfart, infrastruktur	Havne og udskibningssteder	Side 5
		31. Tissinghuse/ -vig 35. Sillerslev havn 46. Havneområdet - Nykøbing	
	Fiskeri, søfart, færgefart, infrastruktur	Overfartssteder	11
		1. Feggesund 25. Næssund	
		Broer	16
		9. Vildsund – bro, færgekro, fiskerleje	
Ager	Landbrug og bebyggelse	Herregårde	21
		6. Herregården Sø 28. Herregården Højriis 32. Blidstrup 36. Lundegårdene	
	Landbrug og bebyggelse	Landsbyer	29
		7. Flade, Salgjahøj og Skibsted 10. Bjergby 12. Tøvring 13. Alsted 17. Vester Jølby og Fjorkær 20. Tæbring 30. Agerø	
Skov	Skovbrug	Plantager, rekreation	39
		22. Sdr. Herreds Plantage 29. Legind Bjerge 24. Jesperhus Blomsterpark 37. Ørodde	
Ådale, kær, eng	Bosætning	Bebyggelse, græsning, vandmølle, tørv	47
		11. Ullerup og Nandrup 27. Vejerslev Mølle, Vejerslev Gaard og Voldstedet Gammelund 3. Skarregård	
Det bebyggede land	Tro og skik	Kirker, helligkilder, klostre	55
		18. Dragstrup	
	Industri	Industri og råstofudvinding	59
		5. Ejerslev 2. Hesselbjerg 15. Morsø Kridtværk og Erslev kær 47. Morsø Jernstøberi 43. Andelsslagteriet 16. Morsø Foodpark	

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

	Handel	Lokale handelscentre	70
		4. Sejerslev By	
		8. Sdr. Dråby	
		21. Mollerup	
		23. Karby	
		26. Redsted	
		33. Øster Assels	
		Frimenighed, missionshuse, forsamlingshuse	
	Tro og skik	14. Øster Jølby	79
		34. Ljørslev	
Købstaden	Bymidte	Boliger	85
		50. Mølløvænget	
		51. Havekvarteret	
		40. Bynært industriområde – cement boligbyggeri	
		41. Fuglekvarteret	
		44. Boligområde 1910 - 1940	
		45. Kirkeholmen	
		48. Fiskerbyen	
		49. Nørregade	
		Offentlige institutioner	
	Service	38. Institutionsbyen	97
		39. Epedimihus, sygehus m.m.	
		42. Industriområdet Riis Minde	
Kolofon			103

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

2.04

Landskabstype

Kysten

Tema

Fiskeri, søfart, infrastruktur

Emne

Bopladser

**Mors 1:200.000 Kulturarvsarealer på Mors
Legind Bjerge**

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Morslands Historiske Museum:

Kulturarvsarealer på Mors – kortfattet oversigt over områder/punkter.

(Nr. refererer til kort)

180. Hesselbjerg.

Område med hævet Stenalder-havbund. Langs de tidligere kystskrænter findes bl.a. køkkenmøddinger.

182. Skarregaard – Skrandrup.

Ved Skarregaard bl.a. Vikingetidsgård og middelalderligt voldsted. I Skrandrups kuperede landskab mange flotte gravhøje. Bopladser fra Bondestenalderen.

27. Ejerslev

I den nordlige udkant af byen er fundet landsby fra Vikingetid og Middelalder med tykke kulturlag.

181. Nr. Draaby.

Vikingetidslandsby ved kysten. Rest af gammel hulvej.

19. Jørsby.

Lille holm omgivet af fugtige engdrag, med kirke, gårdstomter fra Vikingetid/Middelalder.

11. Sdr. Draaby.

Kystnær romansk kirke. Sydligst i den langstrakte by tykke kulturlag med fund fra Vikingetid/Middelalder.

32. Blaaborg.

Middelalderligt voldsted.

75.

Nees.

Spor af ældre landsby fra Vikingetid/Middelalder.

60. Løngaard.

Landsby fra yngre jernalder og rimeligvis Vikingetid.

60. Sdr. Herreds Plantage.

Beskyttet af plantagen findes her adskillige gravhøje og intakte gamle vejforløb, der forbandt byerne i området.

114. Blidstrup Mark.

Område afgrænset af ådale med mange landsbyer fra Ældre jernalder. Middelalderligt voldsted (Gammelvold).

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

36. Moutrup.

Stort velafgrænset bakkedrag omgivet af vådområder med en af øens flotteste højgrupper, Moutrup Høje. Mange bopladser fra Bondestenalder til Jernalder.

43. Frøslev.

I området vest for kirken spor af større Vikingetids-bebyggelse.

66. Bysbjerg.

På markant bakke er fundet mange spor af oldtidsbosættelse, bl.a. fra Yngre jernalder/Vikingetid.

204. Dalgaard.

Stor Vikingetids-landsby. Gammel hulvej, vadested.

29. Tusbjerg.

Kuperet landskab med mange bopladser fra Bondestenalder. Her ligger øens eneste bevarede jættestue.

30. Tæbring.

Stor landsby fra Vikingetid og tidlig Middelalder med tykke, meget fundrige kulturlag.

Middelalderligt voldsted, vandmølle, hulvej.

76. Karby.

Landsby fra Yngre jernalder, Vikingetid og Middelalder med tykke kulturlag.

96. Flade Klit.

Bakkeformation med øens højeste punkt Salgjerhøj og Hanklit. Markante gravhøje. Hulveje.

75. Sundby.

Landsby med tykke, fundrige kulturlag fra Vikingetid og frem.

93. Bjergby.

Kuperet landskab med markante gravhøje. Rige gravfund fra Stenalder og Jernalder.

18. Alsted/Skarum.

Velafgrænset område med mindst to middelalderlige voldsteder. Bebyggelse ved kirken – Vikingetid/Middelalder. Gammel hulvej.

6. Erslev Kær/Lyngbro Bæk.

Gammel fjordarm. Langs den fossile kyst mange bopladser fra Jægerstenalderen.

59. Trælborg.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Gravfund fra Bondestenalderen. Enkeltfund tyder på bebyggelse fra Vikingetid.

Middelalderligt voldsted (Kobbervold).

38. Gammellund.

Middelalderligt voldsted. Fajancefabrik.

205. Fredsø.

Stor landsbybebyggelse fra Vikingetid og Middelalder med velbevarede hustomter.

203. Legind Bjerge/Ljørslev.

Et af øens højrigeste landskaber. To langhøje og adskillige markante rundhøje.

Gamle vejsystemer og hulveje. Bopladser fra Sten-, Bronze- og Jernalder.

9. Ejerslev Lyng.

Middelalderligt voldsted, Voldhøj.

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

29. Legind Bjerge

Oldtid / vikingetid

Natur

Randmorænebakkerne er dannet af istidens gletschere, mens Legind Vejle er resterne af en fjordarm fra stenalderen.

Kultur

Den fhv. magre og sandede jord lå længe i hede, og da området delvist blev beplantet fra 1892 var det med skånsomme metoder. Som en følge heraf er området rigt på fortidsminder. Der er adskillige gravhøje i området, og der kendes til flere bopladser fra såvel oldtid som vikingetid. Hertil kommer de gamle vejspor og hulveje, der fører gennem området til og fra det gamle overfartssted mellem Pinen (Salling) og Plagen (Mors). De skriftlige kilder nævner overfarten fra middelalderen, men vejforløb og andre spor tyder på en forbindelse, der er mindst tusind år gammel. Her var rofærge frem til 1873, den gamle færgegård lige ud for lejerne stammer fra denne epoke. 1924-1978 sejlede motorfærgerne, fra denne tid stammer den nuværende Sallingsund Fægekro. Sallingsund har altid været øens betydeligste færgested, og var i den sidste tid det sted i landet, hvor der overførtes flest biler næst efter Storebælt.

Legind Vejle var i oldtiden en egentlig fjordarm fra Sallingsund, siden har landet hævet sig. I 1925 blev Vejlen udtørret af lodsejerne under ikke ringe debat og modstand i offentligheden. I 1991 blev den ”naturgenoprettet” af Skov- og Naturstyrelsen, og ligger derfor i dag atter som et lavvandet fuglerigt område mellem Dalgaard og Legind Bjerge. Dalgaards område har ved arkæologiske udgravninger vist sig rigt på oldtidsminder og på fund fra vikingetiden. Vikingernes gårde lå, hvor vejanlægget i dag fletter Sallingsundvej og A26 sammen, men overalt på markerne findes der spor efter deres huse og værksteder. Over Legind Vejle strækker broen sig med A26, forbindelsen til Sallingsundbroen indviet 1978.

Landskab

Legind Bjerges moræneformation hæver sig med sine lyngdækkede- og skovdækkede skrænter stejlt op fra vandet. De højeste punkter er Ashøj med 50 meter og Bavnehøj med 52 meter. Landskabet dramatiseres af plantagens høje træer. Tør man stoppe på broen, der fører over Legind Vejle, er der mod syd en fantastisk udsigt til slugten med de lyngdækkede skrænter og hulvejen. Mod vest er der udsigt til Legind Vejle. Fra bakkepartiets østvendte kystskrænt er der en fin udsigt til Sallingsundbroens linieføring, Sallingsund og Glyngøre.

Arkitektur

Når man står med ryggen til Legind Bjerge og iagttager Legind Vejle er spændingen mellem vejleens fugtige bund og den krydsende bro med den skrå linieføring en fin landskabelig

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

oplevelse. Mindre oplevelsesrigt bliver det ikke ved at vende sig om og iagttage Legind Bjerge. Den lyngklædte slugt med hulvejen, der fører op til Ashøj, er landskabeligt af høj værdi. Plantagen er også værd at besøge. Her er der styrede kig til smalle skovstiers samt smukke oplevelse i kontrasten mellem de mørke, tætte nåleskogsbevoksningers tusmørke og bøgetræernes katedraler med vinterens strålebundter af lys. Den gamle færgesgård og den nuværende kro samt skovfogedhuset er vigtige arkitektoniske elementer. Sommerhusene langs vandet ved broen vidner om tidlig interesse for vand og skov. Tilpasning til naturen er udført ved små dimensioner og historiske detaljer. I en lysning med en skrånende flade omgivet af høje gran- og bøgetræer er der etableret en scene og bænke af solide sveller til publikum. Friluftsteateret er et fornemt eksempel på overlegen beherskelse af havekunstens virkemidler.

Bevaringstilstand

God

Evt. kilder

J. P. Trap. Danmark, femte udgave.
Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer.
Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

5.02.04

Landskabstype

Kysten

Tema

Fiskeri, søfart, infrastruktur

Emne

Havne og udskibningssteder

Mors 1:200.000 Havne og udskibningssteder på Mors

Nykøbing havn

Sønderby havn

Ejerslev havn

Vildsund havn

Skarrehage udskibning

Sdr. Dråby udskibning

Dragstrup udskibning

Tissinghuse udskibning

Tæbring udskibning

Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Morsø Kommune

Emne

Havne og udskibningssteder.

Det er nødvendigt at sejle, og i hovedparten af vor historie har vandvejen været den bedste og vigtigste. Det var imidlertid ikke frit for enhver eller overalt at ind- og udskibe varer. Allerede i middelalderen fik Nykøbing privilegier af Kongen med eneret på handel og anden næring samt ind- og udskibning til og fra Mors. Det var svært at håndhæve disse rettigheder, for det var let at gå til kysten øen rundt, men købstaden fik dog bekræftet rettighederne i 1600-tallet og indtil 1839 var Nykøbing Havn det eneste havneanlæg på øen. Med liberaliseringen herefter, med næringsfriheden, der trådte i kraft 1862 og med det voksende befolkningstal blev der oprettet købmandsgårde (og siden Brugsforeninger) øen rundt. Hertil hørte ladepladser, for en del med skibsbroer: Thissinghuse, Tæbring, Dragstrup, Sundby, Gullerup, Feggesund, Sdr. Draaby.

Efter 1900 kom en ny type anlæg til, knyttet til molerindustrien på Nordmors, dels broer dels havne: Ejerslev, Gullerup, Sundby, Skarrehage.

Så længe der har været mennesker i området har der været fisket. Der er stadig spor heraf øen rundt med enkelte redskabshuse o.l. bl.a. Sdr. Dråby og Skibsted. Egentlig fiskerihavn findes kun som en del af Nykøbing Havn og øens yngste anlæg ved Sillerslev Sønderby.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		31. Tissinghuse/ -vig
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det sydlige Mors i Redsted sogn ligger Tissinghuse mellem Glomstrup Vig og Søndervig. Fra det stærkt kuperede landskab i den nordlige del af sognet med stejle skrænter og mosedrag bliver landskabet mod syd mere jævnt bakket og med ret gode jorde. Glomstrup vig har skabt gode naturgivne og beskyttende betingelser for ind- og udskibningen.
	Kultur	Vigene er fra gammel tid godt fiskevand og fuglerigt jagtområde. Langs vigene ligger stenalderbopladsene. Efter dæmningsbyggeriet har der her været opsat ålekister her. Dæmningen er bygget i 1872, hvorved det 83 ha. store Tissingvig blev inddæmmet. Oprindeligt blev tørlagt, i atter sat under vand for i 19.. igen at blive tørlagt. Før 1860 var der alene et par husmandssteder på nordsiden af vigen. Da blev der imidlertid givet tilladelse til opførelse og drift af en kro, der i de følgende år blev udvidet så det også omfattede købmandshandel. De første bygninger indgår i den nuværende grovvarehandel. Til købmandsgården kom snart skibsbro, teglværk og tømmerhandel. Og en ny by voksede op heromkring med farveri, lods, tolder, savværk m.v. Også de handlende i Øster Assels benyttede stedet som ladeplads. I dag er der kun husene, boliger tilbage, mens den tidligere virksomhed er indskrænket til grovvarehandelen.
	Landskab	Fra nord går Tissingvej gennem bakkeøerne til det fladere land ved Tissinghuse. Området er præget af den store tørlagte vig nordøst for Tissinghuse. Glomstrup Vig og Søndervig er adskilt af en dæmning, der forbinder Tissinghuse, Redsted sogn, med Vester Assels sogn og det sydlige Mors.
	Arkitektur	Ved ankomsten fra nord til Tissinghuse ligger der ud til vejen en lille samling af småhuse, som indtryksmæssigt næsten drukner i de efterfølgende store anlæg, der dominerer det flade landskab. De store enkeltbygninger, som den vældige købmandsgård, den store tømmerhandel og teglværket, har ikke i sig selv den store arkitektoniske værdi. Men som helhed har området også aktiviteterne omkring dæmningen, de store engarealer og den lille anløbsbroen en vis charme og repræsenterer et fint lille samlet sted af miljømæssig værdi.
Bevaringstilstand		Desværre har tømmerhandelen på grund af nedslidning fået udskiftet sit oprindelige træbeklædning med riflede metalplader
Evt. kilder		Trap Danmark 1961

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

35. Sillerslev havn

1845 – i dag

Natur

I det sydlige Mors i Øster Assels sogn ligger Sillerslev og Sillerslev havn (Sønderby) ud til Kås Bredning. Området omkring Sillerslev er et jævnt bølget og et ikke særlig højt liggende landskab. Jordene er næsten overalt lerede og gode. Nordøst for Sillerslev ligger det nu afvandede Ørding-Sillerslev kær, der i stenalderen var en bugt i Limfjorden.

Kultur

Ved Sillerslevøre har der været et overfartssted til Salling, hvad den gamle velbevarede færgegård vidner om. Stedet har i mindre omfang omkring 1900 været brugt som ladeplads for grovvarer (mursten, tømmer ol.). Her har også i hvert fald fra 1700-tallet været drevet fiskeri med landdragningsvod. Fiskerne har haft bådeplads, tjæreovn og stejleplads ved Sillerslevøre, indtil havnen blev bygget. Og langs med vejen til øren ligger en del mindre fiskerhuse. I dag er øren først og fremmest rekreativt område med sommerhuskoloni og badestrand.

Mod vest ligger Sillerslev havn, der blev indviet i 1960, hvor den endnu kun bestod af en enkelt mole. Da havde fiskerne i over 20 år arbejdet for et anlæg. Det blev landskendt, da fiskerne selv gik i gang med at udgrave det nærliggende ”Romerdam” til havn i 1952. Det arbejde blev stoppet, og kræfterne blev så brugt på indsamling af midler til byggeriet. Stenfiskeriet klarede fiskerne også selv. Inde i land (Tingstedvej?) står øens eneste fyrtårn. Fra havnen er stadig aktivt fritidsfiskeri samt muslingefiskeri.

Den ældre landsby inde i landet bestod tidligere af fæstegårde under Lund gods, der dog tidligt i forbindelse med godsets udstykning blev solgt til selveje. Fra slutningen af 1800-tallet var der bådebyggeri (sjægte) ved Gammelfærgevej. Kæret, et af øens største, var delt mellem de enkelte gårde i Sillerslev og Ørding. Det blev tørlagt i fra 1958, og her ses pumpehus, diger og kanaler tydeligt.

Landskab

Fra Sillerslev går vejen til havnen stik mod syd på tværs af højdekurverne, og fra udkanten af fiskerlejet Sønderby fornemmes vejen at falde temmelig brat ned mod selve havneanlægget. Ved Sillerslevøre mod øst er terrænet fladt, og området er præget af en større sommerhuskoloni.

Arkitektur

Første havneanlæg er tegnet af firmaet Hunderup og Sørensen, København, og bygget af entreprenørfirmaet Jens Laursen og Sønner, Struer.

Ud til Havnevej ligger en forholdsvis tæt småhusbebyggelse, der markerer vejforløbet ned til havnen. I rækken af huse findes et par yderst spektakulære nyere bygninger, nogle af dem baseret på indtægt fra storfiskeri udenfor Limfjorden. Bebyggelsen på selve havneområdet er yderst varieret fra bådelaugets bjælkehytte, små farvestrålende småskure på

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

række, større havnerelaterede barakbygninger til en nyere blåpudset sommerrestaurant med et stort åbent glasparti med udsigt til havnen. Det forholdsvis store havnebassin er pænt fyldt op med mindre fiskerbåde. Hele området giver indtryk af en vis driftighed, og udtrykker med sin varierede bebyggelse et sammensurium af aktiviteter et spændende miljø. Landsbyen Sillerslev er kendetegnet som en slynget vejby, og den gamle vejstruktur er bevaret.

Bevaringstilstand

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		46. Havneområdet - Nykøbing
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Nykøbing Bugt er en naturhavn beskyttet af Ørodde, der virker som læmole. Baglandet er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Den første havn fra 1788 bestod af et anlagt havnebassin og et bueslag mod land, hvor Havnepladsen ligger. Efter gode tider i 1800 tallets første halvdel, hvor landbrugsprodukterne til forskel fra tidligere eksporteres via Nykøbing udbygges havnen mod syd med en dampskibshavn i 1864. I 1886 udvides yderligere mod syd med en færgehavn, med forbindelse til jernbanen i Glyngøre. I 2004 er 2 dækmoler blevet føjet til. Det har givet plads til en marina. Udover kortstudier kan havnens vækst aflæses i dens bygninger og i de forskellige typer af kaj anlæg. Historiske spor med stor fortælle værdi er endvidere resterne af gamle brostensbelægninger.
	Landskab	Havnen ligger ved Klosterfjord, der har form som en lagune med vindbeskyttelse fra nord, øst og vest. Fra havnen er der udsigt til fjordens reflekterende vandspejl, Ørodde og Refshammer. Vender man blikket mod byen er det kirkespiret, der fortæller om det historiske bycenters nærhed.
	Arkitektur	Havnen kan opdeles i afsnit. Første afsnit langs med Strandvejen fungerer som p-plads for lystbåde. Her er endvidere vejrbitte redskabsskure af træ og simple haller, hvor skibsreparationer kan finde sted. Stedet er med sin pionerånd en oase i det regulerede bysamfund. Andet afsnit ved den smukke toldbod, der i dag huser turistforeningen, og de ligefremme lagerbygninger er opholdssted for fiskerkutterne. Kajkanterne står præcist med deres kraftige dørklader af stål. Det gamle pakhuis, der i dag er hotel, er med sin robuste bygningskrop af høj arkitektonisk kvalitet. Ved det tredje afsnit med de to bassiner hersker tornerosesøvn. Den forstyrres kun af marinaens lystsejlere. Dampskibsbassinets kajer svarer til fiskerihavnens. Noget særligt er færgehavnens kaj sider af granitblokke. Når man sammenligner med marinaens møler står det lysende klart, hvor kultiveret havneanlæg kan udføres. Af høj kvalitet er også den gamle jernbanestations længe, med de fine detaljer og den overbevisende håndværksmæssige udførelse
Bevaringstilstand		Havnen er velholdt. I den sammenhæng er rutebilstationens uindlevede kiosk, og Morsø Sejlklubs enfamiliehus uheldige.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Bydelsatlas, Nykøbing Mors. Bevaringsværdier i byen og bygninger 1999. Afdelingen for restaurering, by- og bygningspleje, Arkitektskolen i Aarhus. Mette Hellekov Madsen, Lina Bonde Andersen, Bruno Viuf Larsen.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

5.02.04

Landskabstype

Kysten

Tema

Fiskeri, søfart, færgefart, infratraktur

Emne

Overfartssteder

Mors 1:200.000 – overfartsstederne på Mors

Sallingsund

Vildsund

Feggesund

Næssund

Sillerslevøre

Hestørde

Nykøbing

Ørøde

Emne

Overfartssteder.

Mors ligger ”inden fire Sunde” og al forbindelse med omverden foregår naturligvis over vand. Ingen ved med sikkerhed, hvornår færgerierne er oprettet. Af de betydeligste kan nævnes

Sallingsund mod øst, som sammen med **Vildsund** i vest har skabt de vigtige forbindelser til de omkringliggende landsdele. Overfarten ved **Feggesund** i nord har været en af de mest barske og øde overfartssteder, men den har i sin tid forkortet vejen fra Nykøbing til Aalborg og Vendsyssel. **Næssund** er det vestligste sundsted, der skaber forbindelse til Sydthy. Nogen mindre betydningsfulde overfartssteder har der været ved **Sillerslevøre** til Salling/ Spøttrup samt ved **Hestør Odde** til Jegindø. Fra **Nykøbing havn** har der været overfart til Gløngøre og fra **Ørodde** til Grønnerup. De gamle vejforløb, der leder til sundstederne, tyder på, at de er mindst tusind år gamle. De første skriftlige vidnesbyrd om dem er fra middelalderen. Vand adskiller ikke, det forbinder – når der er tale om farvand og ikke om lavvandede moser og kær, hvor man kun kan gå i bløde. Det er naturforholdene, der bestemmer, hvor trafikken krydser fjorden på tværs. Det sker jo lettest, hvor sundet er smalt, hvor odder rækker over mod modsatte bred, hvor der er fast land at køre på helt ud til kysten, og hvor vandet er så dybt, at der kan sejles helt ind til stranden. Man må så tage ulemperne med: Stærk strøm, kastevinde og ofte stejle veje til og fra færgestedet.

Næsten alle steder er der mulighed for at se anlæg eller spor af anlæg til sundstederne: Lejer, kroer, mandskabsboliger, veje. Og måske vigtigst: Selve forbindelsesleddet, de sidste motorfærger af træ, med den særlige historie, at de er bygget lokalt på Søren Larsen og Sønners Skibsværft i Nykøbing.

Limfjorden er det farvand, der har haft flest overfartssteder. Da færgestederne var trafikale knudepunkter, hvor folk ofte havde brug for ophold og overnatning, blev der ved disse etableret færgetroer til varetagelse af disse behov. Disse færgetroer er i en vis udstrækning bevaret ved flere af de gamle overfartssteder.

Kulturmiljø
Tid
Karakteristik

1. Feggesund
1845 – i dag

Natur

På det nordligste Mors i Sejerslev sogn ligger det smalle drag Feggeklit Hals, som er en hævnings- og strandvoldsdannelse, der forbinder den ejendommelige Feggeklit med resten af sognet. Denne rejser sig over det marine forland. På den beskyttende side mod vest ses de meget karakteristiske udskridninger, kaldet ”fårestier”. Havet har ædt sig ind i østsiden, der står som en stejlklint, hvor lag af moler og vulkansk aske er blottet.

Kultur

De nuværende færgelejer er bygget i 1966-67, hvor færgedriften blev genoptaget (af Sallingsund Færgesfart), efter at postvæsenet i 1952 havde nedlagt den. I mellemtiden blev folk og cykler lejlighedsvis sat over af kromanden på Mors-siden, han havde også sejlet den lille færge ”Maja” for postvæsenet. I 1967 blev den nybyggede færge ”Gammelør” indsat, og året efter afløst af den nybyggede ”Hannæs”. Nu sejler en anden tidligere Sallingsundfærge ”Sallingsund” (tidl. ”Plagen”) her, bygget 1958. Alle færger blev bygget på Søren Larsen og Sønners Skibsværft, Nykøbing.

Den nuværende kro blev oprettet i 1889. På dette sted lå ca. 1855-1860 et stort anlæg, Christiansholm med købmandsgård, teglværk, ”cementfabrik”, færgekro og postekspedition, men heraf er alle spor forsvundet.

Til Feggeklit er knyttet sagnet om Amled og kong Fenge. I 1929 afslørede Turistforeningen en mindesten over ”Kong Fegges grav”. Gamle beretninger tyder på, at der på toppen har været et kultsted i oldtiden, men sporene er i så fald forsvundet. Til gengæld er der registreret stenalderboplads her. I dag er toppen under dyrkning.

Ved foden af Feggeklit ligger Feggeklitgård udlagt fra Kronen 1661.

Landskab

Gennem det kuperede bakkeland går landevejen mellem Nykøbing og Feggesund, hvorfra der er færgeforbindelse til Hannæs. Landevejen følger den vestlige kystlinie i det smalle landskab, og hertil knytter sig færgelejet med færgekro i nord, sydpå et husmandssted, Feggeklitgård og sydligst selve Feggeklit. Feggeklit ligger som en ø, markant og lidt firskåren. Dens sider rejser sig mod øst næsten lodret op til godt 20 meter højde. På denne side ligger lagene af moler og vulkansk aske blottet og der kan tælles op mod 150 lag. Feggeklit er op til 24 meter høj, ca. 1 km lang og 300 meter bred.

Arkitektur

På den barske flade og forblæste smalle landtange ligger Feggesund kro umiddelbart syd for det stadig aktive færgested. De mange mørkerøde bygninger i det udbyggede og komplekse bygningsanlæg dominerer tydeligvis det sandede og flad landskab. Kroen ligger smukt placeret umiddelbart ud til Feggesund og den stenede forstrand. Mod syd dukker et hvidt

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

gårdanlæg op. Anlægget består af flere små enkeltbygninger og er et oprindeligt husmandssted. Anlægget ligger forblæst i det åbne landskab. Trods spor af landbrugsaktivitet virker stedet forladt og øde med sin tomme hovedbygning. Længere ind mod Feggeklit ligger Feggeklitgård med sine store lange bygninger, delvis i læ af Feggeklit. Området med sine punktvisse bygninger giver et dramatisk helhedsindtryk.

Bevaringstilstand

Ikke alle bygningerne er i lige god stand.

Evt. kilder

Turistårbogen 1984: Broer og færgesteder i Danmark

Turistforeningen for Danmark's Aarbog 1944 : Salling, Fur og Mors

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		25. Næssund
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	På det sydvestlige Mors, i Karby sogn, skyder halvøen Næs sig ud fra det jævnt bakkede istidslandskab. Mod Næssund udgør halvøen den østlige del af en tunneldal og som helhed er halvøen et morænelandskab fra sidste istid.
	Kultur	Her sejler den tidligere Sallingsundfærge ”Legind Bjerge”, omdøbt til ”Næssund”, bygget på Søren Larsen og Sønners Skibsværft 1964. Færgelejerne er bygget i 1979-80, og afløste de mindre lejer fra 1950, hvor et aktieselskab overtog driften. Postvæsenet stod for driften 1919-1950. Mandskabsboligerne er fra begyndelsen af denne periode. Fra 1650-1919 havde færgeriet skiftende private ejere. Indtil 1920 var færgerne rofærger, der dog de sidste årtier blev trukket af en lille motorbåd. De første færgebroer blev bygget med tilskud fra amtet i 1868. Den første privilegerede kro fik bevilling i 1756, men blev kun drevet ti år, omsætningen var for ringe. En ny blev opført og drevet fra 18xx til 1911. Overfartsstedet har formodentligt eksisteret siden middelalderen som forbindelsesleddet til Sydthy. Indtil 1650 ejet af Kronen.
	Landskab	Gennem det jævnt bakkede landskab går hovedlandevejen mellem Nykøbing og færgelejet ved Næssund, hvorfra der er forbindelse til Sydthy. Halvøen er forholdsvis tyndt bebygget med få gårde på lige linier langs højderyggene, og landevejen ned til færgelejet med dets tilknyttede bygninger. Kysten er her lav og jævn.
	Arkitektur	Færgelejet fremstår som et fint og helstøbt anlæg. Den store færgegård ligger lige i svinget på vej ned til færgelejet. Herfra ses den anseelige færgegård med sine mørke røde mure og sit store nye tegltag, som klart dominerende i anlægget. Desuden lukker det vinklede gårdanlæg på imponerende vis af for kigget fra vandet mod det højere liggende landskab og lukker sig om anlægget. Udover den traditionelle færgegård består anlægget af boliger opført til færgefører og færgehjælper. Disse smukke bygninger er tegnet af arkitekten Hack Kampmann. Bygningerne er velholdte og fremtræder smukt i oprindelig stil.
Bevaringstilstand		Boligerne til færgemester og færgefører er i smuk stand. Den gamle færgegård er meget renoveret på ikke helt nænsom vis.
Evt. kilder		Turistårbogen 1984: Broer og færgesteder i Danmark Turistforeningen for Danmark’s Aarbog 1944: Salling, Fur og Mors samt Jul på Mors, 1990.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

5.02.04

Landskabstype

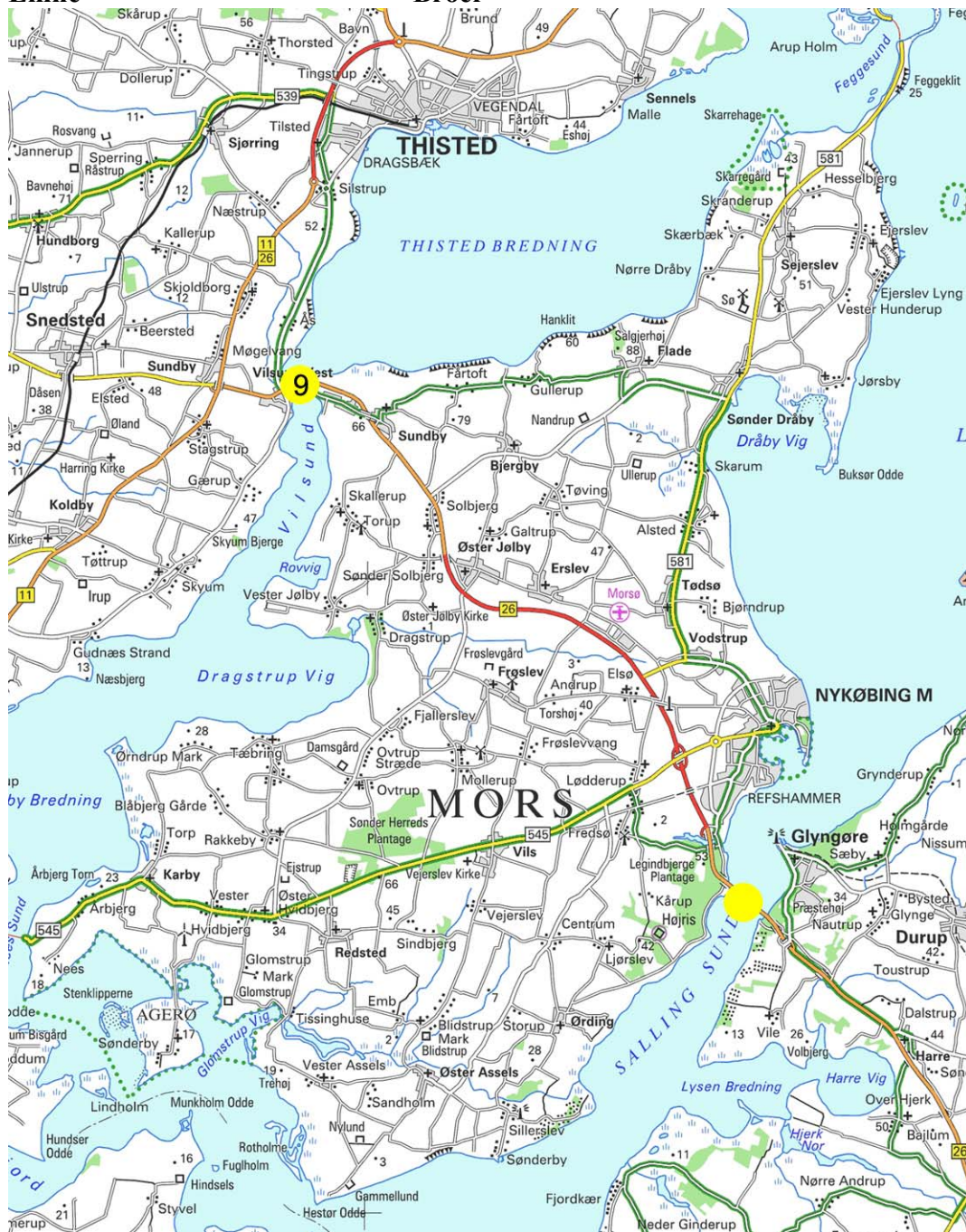
Kysten

Tema

Fiskeri, søfart, færgefart, infrastruktur

Emne

Broer

Mors 1:200.000

Broerne på Mors

Sallingsundbroen – højbjælkebro i beton indviet 1978 længde 1700 m.

Vildsundbroen – stålbuebro indviet 1939 længde 381 m.

Emne

Broer

(Se også Emne – Overfartssteder.)

Limfjorden er det farvand, der har haft flest overfartssteder. Hovedparten af de tusindårige overfartssteder er stadig trafikale knudepunkter. Her løber vejene stadig sammen fra alle verdenshjørner, og hvor broer har afløst færger, er de bygget ganske tæt ved de gamle færgelejer. Af de vigtigste for Mors kan nævnes **Sallingsund** mod øst, som sammen med **Vildsund** i vest har skabt de nødvendige forbindelser til de omkringliggende landsdele. Overfarten har disse to steder været drevet sammen både medens den tilhørte kronen og mens den var i privateje. Det betydeligste færgeri var Sallingsund, der var hovedvejen for studeeksporten – til Europas markeder. I vest var Vildsund den vigtigste forbindelse til Thy, nærmest Thisted, og dermed til det øvrige Thisted Amt. Vildsund fik derfor broforbindelse først, den bandt amtet sammen i 1939. Først i 1978 stod højbroen over Sallingsund klar. I dag suser bilerne ind ad byens hovedindfaldsvej, Banegraven, under jernbaneviadukten, Højbro, ude fra A26. Den binder Mors og Nykøbing sammen med resten af verdenen, hvad har haft vital betydning for udviklingen på Mors. Da havde satsningen på landtrafikkens asfalt og lastbiler for længst ødelagt grundlaget for de små ladepladser og mindre fragtfart på havnene.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		9. Vildsund – bro, færgekro, fiskerleje
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det nordvestlige Mors i Sundby sogn ud mod Vildsund er landskabet stærkt bakket med kraftige kurvaturer og stejle stigninger som et resultat af et isfremstød fra nord, hvor gletscherne har aflejret den tertiære undergrund som en randmoræne. Ved kyststrækningen ud mod Vildsund udgør landskabet den østlige del af en Tunneldal. I den nordligste del af denne er sundet kun 400 m bredt og overspændes her af Vildsundbroen.
	Kultur	Færgestedet hørte sammen med Sallingsund indtil 1685 under Kronen. Dette år tilfaldt de Poul von Klingenberg til Højris mfl. godser. De vedblev at blive drevet sammen indtil 1873, hvor Thisted Amt overtog Vildsund overfarten. I 1893 overtog Staten og dermed Postvæsenet overfarten, det indsatte en dampfærge 1905, opførte to huse til fører og mandskab i 1907 og indsatte motorfærge 1920. Broen blev indviet 1939. Færgekroen er stadig i drift, bygningerne er opført midt i 1800-tallet, og har siden 1911 været i privat eje. Ud for kroen ses stadig den lille fiskerihavn. Fiskerhusene ligger langs kysten under bakkerne. Her var også ladeplads, hvor de små fragtskibe kunne lægge til med varer til købmand og brugs i Sundby.
	Landskab	Midt gennem sognet i det stærkt kuperede landskab følger den gamle hovedlandevej toppen af højderyggen ned mod Vildsund, der ligger smukt mellem Morsøs og Thylands høje kratklædte bakker. Hvor sundet er smallest forbindes de to landsdele med den fembuede Vildsundbro. Vildsund fiskerleje med den lille havn, flere småhuse og den gamle færgekro ligger på den flade forstrand for foden af de stejle bakker umiddelbart nord for landevejen. Her mødes den gamle landevej med A26, der siden 1970'erne har skåret sig ned gennem bakken.
	Arkitektur	Den flotte Vildsundbro er tegnet af professor Anker Egelund. Den er opført i seks brofag, hvoraf 5 har faste stålbuefag med en spændvidde på ca. 70 m, mens det sidste er et klappfag med en fri gennemsejlingsbredde på 30 m. Syd for broen ligger husene i et tæt, fint enstrengt bebyggelsesmønster, smukt ud til fjorden. Længst ude mod pyntens spids for enden af småhusbebyggelsen ligger den gamle færgekro, der med sit store volumen i helheden fremstår som en dominerende spydspids.
Bevaringstilstand		Broens bliver løbende vedligeholdt. Miljøet i det lille fiskerleje kan overleve på grund af den populære gamle færgekro, som stadig er meget besøgt.
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961 Turistforeningen f Danmarks Aarbog 1944: Salling, Fur og

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Mors.
Turistårbogen 1984: Broer og færgesteder i Danmark
Per Noe m.fl.:By og ø.
Holch Andersen: Vilsundoverfarten (1989).

AGER
LANDBRUG OG BEBYGGELSE

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

7.02.04

Landskabstype

Ager

Tema

Landbrug og bebyggelse

Emne

Herregårde

Mors 1:200.000 Herregårdene på Mors

Lundgårdene

Blidstrup

Højriis

Ullerup og Nandrup

Sø

Glomstrup

Damsgård

Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Morsø Kommune

Emne

Herregårde.

Herregårdene på Mors er mht. bygninger og areal relativt små i forhold til de østdanske herregårde. De hører til i den særlige nordvestjyske hovedgård, hvor bygningen er relativt lille, solid og enkel. Jordegodset har dog til tider været samlet på meget få hænder, f.eks. skal 40% af bøndergodset på et tidspunkt have tilhørt samme familie, idet den ejede 4-5 af øens hovedgårde. Langt de fleste herregårde ligger i tilknytning til de store græsningsarealer på den hævede havbund. Det afspejler den store økonomiske betydning studeopdrættet har haft op i flere århundreder. Herregårdene har også haft store tilliggende af agerjord, men det ses knap så tydeligt som ved de store østdanske godser, der lagde større vægt på kornsletter. Hertil kommer, at mange af herregårdene er blevet udstykket til husmandsbrug i begyndelsen af 1900-tallet, som Sindbjerggaard, Blidstrup og Glomstrup, udstykket til anden brug som Dueholm, eller blot delt op i flere mindre gårde. **Blistrup**, hvor kun hovedbygningen eksisterer i dag, blev udstykket i 1923. **Ullerup**, der også blev udstykket i 1923, har dog stadig store jordtilliggende. **Nandrup** blev udstykket i 1919, **Gammellund** så tidligt som i 1804 og **Sø** i 1911, hvorimod **Højriis** ikke er blevet udstykket.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		6. Herregården Sø
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det nordligste Mors i Sejerslev sogn danner det tertiære moler underlaget for istidsdannelserne i det meste af området. Landskabet i den sydvestlige del er jævnt og lavtliggende, medens det nordlige område er et kuperet bakkeland med flere høje punkter.
	Kultur	Den gamle herregård Sø, afbyggergården Mølhavn samt Sø Mølle er i dag alle tre store og moderne svinebrug, Sø Mølle installerede Danmarks første gyllesepareringsanlæg. Foruden svinebruget falder møllerne i øjnene. Gårdene har for en del andel i de store moderne vindmøller, der ses i området. Hertil kommer den fine klapsejler på Sø, fremstillet af Heide i Galtrup, samt øens sidste velbevarede hollandske vejrmølle (værket intakt), der fra bakken synes viden om. Hovedgården Sø kendes fra middelalderen, et middelalderligt Sø lå nord for gården. Den nuværende hovedbygning er opført 1861. I perioder har gården haft samme ejer som Ullerup. Den mest betydningsfulde ejer i nyere tid var C. C. Mansa, der var en foregangsmand, såvel på landbrugsområdet som i det offentlige, og herved påvirkede udviklingen på Nordmors i det hele taget. Hertil kom, at han var en dygtig landmåler og korttegner og en særdeles flittig og vidende lokalhistoriker, hvis arbejde vi stadig har glæde af. Herregården er udstykket efter hans død i 1911.
	Landskab	Både herregården Sø og afbyggergården Mølhavn ligger lavt i terrænet. Nordvest herfor er der et større vådområde. Sø Mølle ligger på kanten af det begyndende bakkeland med udsigt over det flade land og kig til herregården Sø.
	Arkitektur	Den lille et etages hovedbygning med kamtakkede gavle er gulkalket med optrukne hvide gesimsbånd og detaljer. Den lyser højt op i landskabet og står i skærende kontrast til anlæggets nye brede, lave og mørkerøde svinestalde. Har en af øens kun tre bevarede klapsejlere, fabrikeret på Mors. Sydvest herfor ligger afbyggergården Mølhavn, som er domineret af flere store lave hvide svinestalde. På randen af bakkerne står Sø Mølle velholdt men uden hat sammen med et lille fint møllehus. Gårdens hovedbygning er næsten gemt bag høje træer, og også her er anlægget domineret af mange meget store svinestalde
Bevaringstilstand		Som kulturmiljø dominerer svinebrugenes bygninger helhedsindtrykket, og selve landskabet er bart.
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961, Arbejdsrapport 2003, Den store danske encyklopædi, Turistforeningens Årbog 1944 ”Salling, Fur og Mors”.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		28. Herregården Højriis
Tid		1845 - idag
Karakteristik	Natur	I det sydøstlige Mors i Ljørslev sogn er terrænet de fleste steder stærkt kuperet og rig på stejle skrænter, bratte slugter og mellemliggende moselavninger. Smukke skovklædte skrænter danner bakkelandets grænse mod de lave engstrækninger ved herregården Højriis, hvor stenalderhavet umiddelbart nord herfor sendte en fjord ind fra Limfjorden.
	Kultur	Højriis er ikke en typisk nordvestjysk eller morsingsk herregård. Den drifts- og bygningsmæssige form, som den fik midt i 1800-tallet minder meget om et ”østdansk” gods i mini-udgave. Godset er ikke udstykket, og det var et af de steder fæstesystemet længst blev bevaret på Mors. Plantagen er øens største private plantning. I gammel tid lå øens eneste løvskov her, men plantningen er påbegyndt medio 1800-tallet. Omkring gården findes flere tjenesteboliger til gartner, skytte m.v. og ved Lilleris ses dam og vandløb fra vandmøllen. Det var kammerherre Steensen-Leth, (1865-1918), der formede gården, som den ses i dag. Herregården kendes fra middelalderen og var som Lund en del af Skarpenbergs gods, og senere i kongelig eje. De kendteste ejere blev Klingenbergene. Første generation var indgiftet i købmands- og administrator-slægten Marselis-Berns, og er bl.a. kendt for haveanlæg og –dagbog. Anden generation var i sin tid øens absolut største godsejer.
	Landskab	Syd for et bredt engdrag, der åbner sig mod Sallingsund ligger herregården Højriis inde i de smukke skovklædte bakker. Fra Sallingsundvej fører en lang flot og næsten lige allé på kanten af engdraget op til bygningsanlægget. Denne allé førte indtil for nylig ind gennem anlægget og videre gennem det bakkede landskab ad en lille snoet ”bjergvej”. Nu fører en ny vej uden om herregården, men lidt af hovedbygningen kan stadig ses fra vejen.
	Arkitektur	Dette sammensatte slot i romantisk stil er i sin nuværende skikkelse opført i midten af 1800-tallet. Højriis ligger smukt i de skovrige omgivelser, hvor det kirkeagtige tårn med det søjlebårne spir troner højt op over de tætte træer. Hovedbygningen, hvis kældermure og nederste murværk rummer dele fra 1500-tallet, ligger på et voldsted omgivet af vandfyldte grave. Den nordvestlige fløj og det spirrydede tårn er opført 1859 ved Hans J. Holm og fløjene mod nordøst og sydvest blev bygget i 1876 ved August Klein. Avlsbygningerne er opført efter brande i 1896 og 1951. Mellem slottet og avlsgården ligger det ny stuehus, et parcelhus i gule sten fra 1965. I området ligger tjenesteboliger (flere med kampestensvæg) til skytte, gartner m.v.
Bevaringstilstand		Højriis har stået ubeboet hen siden 1965. Den ene fløj er nedfaldet, den øvrige del har været offentlig tilgængeligt siden

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Evt. kilder

1994.

TRAP Danmark 1961, Arbejdsrapport 2003, Den store danske encyklopædi, Turistforeningens Årbog 1944 ”Salling, Fur og Mors”. Holch Andersen: Kammerherrens Højris. Knud H. Andersen: Højris.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

32. Blidstrup

1845 – i dag

Natur

På det sydlige Mors i Blidstrup sogn er landskabet omgivet af vand på tre sider. Mod syd løber Storup å, som i sit nedre løb følger den inddæmmede Glomstrup vig. Mod vest løber et nordsydgående vandløb, som i syd forener sig med Storup å. Mod øst løber Movtrup å, som ligeledes forener sig med Storup å i syd. Det temmelig jævne landskab kulminerer i Movtrup høje på 21 m. Det skovløse område har gode lerede jorde.

Kultur

I 1923 blev herregården solgt til Statens Jordlovsudvalg til udstykning efter at en del udlænger kort for inden var nedbrændt, herefter blev den delt i 23 små ejendomme. Hovedbygningen blev videresolgt, og i 1960 overtog Indre Mission/KFUM og K bygningen og oprettede den nuværende ungdomsskole. Ved herregården ligger den smukke lille romanske kirke med fint stenhuggerarbejde. Den har sikkert fra første færd har været en herregårdskirke. Også Blidstrup kendes fra middelalderen. I 1700-tallet havde gården samme ejere som Højris. Hovedgården fik sit nuværende form mens den var i familierne Riis og Knudsens eje. Den sidste ejer, Johan Knudsen, er kendt for sin forbindelse til danske kulturpersonligheder knyttet til det ”moderne gennembrud”, bl.a. Herman Bang.

Mens husmandsstederne ses bl.a. langs vejen mod Vejerslev, ligger mod vest på den anden side af et lille kærareal en meget ældre bebyggelse med småhuse, Emb, der også hørte under Blidstrup. Her var tidligere både skole og asyl (oprettet af P. Knudsen og Ane Riis), nu nedrevet. På halvvejen ved siden af kirken ligger endnu den fine bygning, der rummede købmandshandelen indtil 199x.

Landskab

I det flade landskab ligger herregården Blidstrup lige ud til svinget mellem Blidstrupvej og Blidstrupmark langs hvilken en af husmandsudstyknings ligger tæt ud til vejen i en koloni.

Arkitektur

Det eneste eksisterende af herregårdsanlægget er den slotslignende hovedbygning, der blev opført i 1875 – 76. Det er et fint helstøbt trefløjet anlæg. Sidefløjene har kamtakkede gavle og hovedfløjen et midtertårn med søjlebårne spir. I 1960'erne er der blevet indrettet en ungdomsskole på stedet, som med tiden har krævet en del udvidelser.

Husmandsudstyknings består af tæt liggende små karakteristiske tofløjede anlæg, der med tiden har undergået mange forandringer af varierende kvalitet.

Bevaringstilstand

Udbygninger er nødvendige, men hvor skolens nyere gulstensfløje er sammenbygget med herregården er det ikke foretaget på den mest nænsomme vis ligeså vel som den påklitrede gang langs sidefløjen, hvilket til dels skæmmer

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

helheds indtrykket af det ellers helstøbte trefløjede anlæg i den store åbne park.

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961, Arbejdsrapport 2003, Den store danske encyklopædi, Turistforeningens Årbog 1944 "Salling, Fur og Mors". Jul på Mors. Danske Slotte og Herregårde, bind 12.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		36. Lundgårdene
Tid		1750 - 1845
Karakteristik	Natur	På sydspidsen af Mors i Øster Assels sogn er landskabet jævnt bølget og ikke særlig højtliggende. Jorderne er næsten overalt lerede og gode. Det er næsten træløst. Mod vest strækker Øster Assels Kær, Gåsvig, sig.
	Kultur	Ved den oprindelige hovedgård, Lund, nu kaldet Gammellund, ligger et af øens betydeligste voldsteder fra middelalderen. Endnu indtil 1818 lå der herpå en firfløjet bindingsværks-hovedbygning. Herregården kendes i middelalderen som en del af Johan Skarpenbergs gods. Det blev herefter kongeligt len indtil 1651 hvor det tilfalder købmandsslægten Berns, Marselis og Klingenberg. Det bliver i familien, indtil Thomas Lund overtog i 1763. Han er en iværksætter, bygger ny stald og lade, reformere landbruget og anlægger en fajancefabrik, den første udenfor København, lige syd for hovedgården. Efter hans tid og nogle ejerskift udparcelleres hovedgården imidlertid ret tidligt. 1798 sælges bøndergodset, 1804 deles hovedgården i Gammellund og Peterslund. I 1818 udstykkes Katrinelund fra hovedparcellen og herfra siden Nylund. Da hovedbygningen på borgbanken blev revet ned, blev der indrettet stuehus i den tidligere hestestald overfor ladebygningen langs vejen. Den brændte o. 1980. Laden fra 1768 brændte i 1945.
	Landskab	Gennem området går den sydvestgående landevej Hestøroddevej mellem Øster Assels, lige forbi voldstedet og Gammellund, og det gamle færgested Hestørodde. Det flade landskab bærer præg af mange afvandingskanaler. Det middelalderlige voldsted består af en aflang banke med meget stejle sider omgivet af en våd grav, hvis yderside mod nordvest, nord og nordøst begrænses af en ydervold, der på det højeste sted er ca. 3 m.
	Arkitektur	Af det gamle herregårdsanlæg Lund er der intet tilbage. Nye bygninger har erstattet de gamle, både hovedbygningen og ladegården. De ligger imidlertid på samme sted som det gamle anlæg med hovedbygningen ud til landsvejens nordvestlige side og ladebygningerne ud til den sydøstlige.
Bevaringstilstand		Voldstedet er rimelig intakt og for nyligt er det blevet rensat for krat og en del af den tætte træbevoksning
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961, Arbejdsrapport 2003, Den store danske encyklopædi, Turistforeningens Årbog 1944 ”Salling, Fur og Mors”. Jørgen Ahlefeldt: Morsø-fabrikken.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

7.02.04

Landskabstype

Ager

Tema

Landbrug og bebyggelse

Emne

Landsbyer

Mors 1:200.000 landsbyer

Blå – slynget vejby

Flade, Bjergby, Vester Jølby, Tøving, Agerø, Alsted

Lilla – uregelmæssig vejfordeby

Tæbring

Grå - forteklyngeby

Ejerslev

Grøn - Vejklyngeby

Ljørslev

Emne

Landsbyer, dyrkningssystem

Med sine frugtbare jorde har landbruget spillet en stor rolle på Mors og 80% af arealet er opdyrket. I 1600 tallet havde landsbyerne alle deres marker organiseret efter det såkaldte Limfjordssystem med en opdeling efter funktioner i alsædejord, brødjord og havreland. Dyrkningsformerne har ændret sig gennem tiden og dermed også landskabet. I dag er der ingen spor efter de gamle dyrkningsformer. Landskabet er overvejende præget af de store sammenlægninger af jorder, hvilket ses i det store åbne landskab, der sjældent brydes af synlige skel. Landsbyerne i dag er ikke længere præget af landbruget. Kun ganske få steder findes der stadig driftige landbrugsejendomme. Bebyggelsen i det åbne land er karakteriseret af de mange kirkelandsbyer, der for største delens vedkommende er præget af en sammenhængende småhusbebyggelse uden nævneværdige jordtilliggende, der ligger på de mange tofter fra de udflyttede gårde, som de smukt højt beliggende landsbyer **Bjergby**, **Flade** og **Ljorslev** fint indpasset i det kuperede landskab, den hesteskoformede og lavere liggende **Ejerslev** og **Alsted** med landsbykarakter ud mod østkysten, den lille og mere åbne bebyggelse i **Tæbring** beliggende mellem Dragstrup vig og store vådområder og **Sønderby** på Agerø, men også små og åbne landsbymiljøer som **V. Jølby** og **Tøving** præger landskabet. De mellemliggende arealer har en spredt bebyggelse, som resultat af udflytningen fra landsbyerne og flere husmandskolonier fra den senere udstykningen af hovedgårdene

Kulturmiljø		7. Flade, Salgjerhøj og Skibssted
Tid		1750 - 1845
Karakteristik	Natur	I det nordlige Mors ligger Flade sogn ud mod Thisted Bredning. Flade bakker i det nordlige sogn er skudt op af isen som en randmoræne. Bakkerne består for en god del af moler med et kun tyndt dække af moræne. I bakkerne ligger Salgjerhøj, som er øens højeste punkt og hvorfra der er storslået og vid udsigt. Vest herfor ligger Hanklit, hvis klintefacade er en enestående farvesymfoni af moler og askelag. Efter landsbyen Flade, der ligger ret på kanten af bakkerne ind mod land er terrænet mindre dramatisk.
	Kultur	Flade er kendt i 1408 som Flathwith og er kendetegnet som en slynget vejby, hvor den oprindelige vejstruktur er fastholdt. Et væld af bakkekroner nord for landsbyen vidner om de mange bevarede gravhøje. Den lille kirke er af romansk oprindelse
	Landskab	Syd for landsbyen løber landevejen mellem Sdr. Dråby og Vildsund, hvorfra en vidt forgrening af småveje snor sig mellem bakkedragene ud til de mange enkeltgårde, til kysten flere steder, til Hanklit og Skibsted Strand. Landsbyen ligger smukt i det dramatiske landskab med hovedgaden placeret parallelt med højdekurverne i overgangen mellem bakkerne mod nord og det mere rolige landskab mod syd.
	Arkitektur	Størstedelen af landsbyens bebyggelse er placeret tæt ud til hovedgaden, der snor sig langs bakkedragene med mindre afstikkere mod nord, hvor bebyggelsen tynder ud. Det mest iøjnefaldende bebyggelsesmønster udgøres af den tætte røde bymidte. Den lille romanske kirke ligger lidt højere placeret end resten af bebyggelsen i byens østlige udkant. Den er synlig i landskabet set fra syd men dominerer ikke bybilledet. Af enkeltbygninger kan det fine forsamlingshus fremhæves. Mod nord ligger Skibsted Strand, hvor nogle frønnede men maleriske fiskerhuse præger den øde strand.
Bevaringstilstand		Landsbyens bebyggelse virker som helhed velholdt, især kan kirken og forsamlingshuset fremhæves. Fiskerhusene ved Skibsted Strand er desværre i dårlig stand
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961 Den store danske encyklopædi, Gyldendals Forlag

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

10. Bjergby

1500 - 1700

Natur

I det nordlige Mors i Bjergby sogn er det meste af området opfyldt af langstrakte bakkerygge, der som en randmoræne er sat op af en istidsgletscher fra nord. Bakkerne er for en stor del lerede. Den vestlige del af kysten ud mod Thisted Bredning er en klintekyst medens det lavere land når ud til Limfjorden længere mod øst.

Kultur

Bjergby kirke er lille, køn, romansk og kullet. Landsbyen er karakteriseret som en slynget vejby, og den har et velbevaret vejsystem fra før udskiftningen, ikke mindst nordøst for byen, hvor der også findes hulvej. Og hvor en Tinghøj ligger tæt ved sognegrænsen til Flade. Fra byen stråler vejene ud i en stjerne mod Galtrup, Tøving, Nandrup, Tinghøj, Flade, Faartoft og via kæret mod Solbjerg. Mod syd er de gamle vejforløb i dag skåret over men ikke afbrudt af Nordmorsvej. Byen blev udskiftet 1799.

Landskab

Bjergby er en af højborgene i den grundtvigske bevægelse og Frimenigheden, her er friskole og forsamlingshus, tradition for levende foreningsliv m.v. Beboerne arbejder aktivt i fællesskab for f.eks. opretholdelse af den lokale købmandshandel. Den lokale sparekasse, oprettet 1898, er også i funktion.

Umiddelbart syd for Bjergby går landevejen mellem Sdr. Dråby og Solbjerg. Herfra snor et mangearmet vejsystem sig imellem bakkerne, som et fint landskabeligt element.

Landsbyen har en karakteristisk placering mellem det ret kuperede landskab i nord og det fladere landskab mod syd. I landsbyens midte omkranser vejene et større areal, som var den tidligere kirketoft, hvor den højtbeliggende kirke var den eneste bebyggelse. I dag er vejsiderne ind mod toften bebygget af flere parcelhuse og senest er den nye friskole blevet bygget inde på selve toften. Landsbyen er udfyldt med småhuse, der ikke har tilknytning til landbruget.

Arkitektur

Bebyggelsen i landsbyen består overvejende af parcelhuse opført i flere perioder fra begyndelsen af 1900-tallet, og de mørkerøde sten er det dominerende bygningsmateriale. Som helhed ligger bebyggelsen i Bjergby forholdsvis spredt. Men omkring kirketoften bindes det forholdsvis åbne mønster sammen til en harmonisk helhed af beplantningen og farveholdningen. Nord for kirketoften ligger et nyere samlet parcelhusområde, der danner sit eget karakteristiske mønster. Den smukke romanske kirke ligger højt placeret over den øvrige bebyggelse. Herfra er der en vid udsigt over landsbyen, der dog delvis sløres af tagene på den nye bebyggelse på toften. Bebyggelsen virker velholdt, vejstrukturen er velbevaret. Men den karakteristiske åbne kirketoft er derved blevet delvist bebygget.

Bevaringstilstand

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961

Den store danske encyklopædi, Gyldendals Forlag

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

12. Tøving

1845 – i dag

Natur

I det nordlige Mors i Galtrup sogn ligger landsbyen Tøving i et jævnt bakket landskab, der fra det næsten plane terræn i nordøst hæver sig mod syd og ved Tinghøj når 47 m. I øst strækker der sig et lavt parti af hævet havbund ind fra Dråby vig. Jorderne er de fleste steder en leret moræne, og bortset fra en lille lund Frederiksmind nord for Tøving er området skovløst.

Kultur

Tøving er kendt i 1371 som Thøwing. Den blev udskiftet så sent som i 1802, men den var inden da aldrig blevet til en samlet landsby. Landsbyen kan karakteriseres som en slynget vejby. Forfatteren Knud Sørensen har udødeliggjort egnen bl.a. med værket ”Revolutionen i Tøving”

Landskab

Området er gennemskåret af mange småveje, som omkring Tøving danner en trekant. Her ud til ligger landsbyens meget spredte bebyggelse. Bortset fra mindre småklynger af træer er landskabet åbent og karakterløst. Øst for Tøving ud mod Ulleruphusevej ligger Tøving skole. Den er opført 1956, men fungerer ikke længere som skole. Længere mod øst omkring vejkrydset Ulleruphusevej og Bjørnvadsbro er der en mindre bebyggelsesmæssig fortætning af nyere huse, bilforhandler og ”tank selv station”.

Arkitektur

Umiddelbart inden ankomsten til Tøving fra øst ad Ulleruphusevej ligger et par gårde i en afgrænset tæt beplantning på begge sider ad vejen, der danner en karakterfyldt ankomst til landsbyen. Bebyggelsen i Tøving består af en meget spredt bebyggelse, der ligger tæt ud til den karakteristiske vejtrekant. Bebyggelsen består af en blanding af røde småhuse og større fine gårdanlæg, der danner et meget åbent bebyggelsesmønster.

Bevaringstilstand

Evt. kilder

God

TRAP Danmark 1961

Den store danske encyklopædi

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		13. Alsted
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det nordøstlige Mors i Alsted sogn danner det ret jævne terræn klinger mod Limfjorden, dog med en smal bræmme af hævet havbund foran. Det lave land der strækker sig ind fra Dråby vig er ligeledes hævet havbund. I det skovløse landskab er jorderne mest gode og lerede.
	Kultur	Alsted er kendt i 1422 som Alstedt. Den er kendetegnet som en slynget vejby. En del af det gamle vejnet er bevaret og heromkring er byens sparsomme udvikling sket. Den gamle landsvej mellem Nykøbing og Feggesund, der går gennem landsbyen, er blevet udvidet og udrettet.
	Landskab	Landevejen mellem Nykøbing og Feggesund går gennem landsbyens vestlige side. Hovedparten af landsbyen ligger øst herfor på et nogenlunde fladt terræn det stiger mod nordøst, hvor den lille romanske kirke ligger smukt på toppen af de stejle skrænter. I forbindelse hermed lå den gamle skolestue. I den nordlige udkant ligger en nu nedlagt typisk 50'er skole.
	Arkitektur	Landsbyens bebyggelse består af flere fine gårde og huse i en åben struktur. Men på grund af deres placering ud til et ret slynget vejsystem virker landsbyen som helhed forholdsvis tæt og sammenhængende. Bebyggelsen danner et fint homogent mønster med landsbykarakter af stor miljømæssig værdi. Af enkeltbygninger kan et flot gårdanlæg med en smuk ny trælade fremhæves. Gården repræsenterer initiativet ”Kom på bondegårdsferie” med værelser i gårdens fint istandsatte udlænger. Landsbyen har desuden et pænt forsamlingshus i røde sten opført i 1902. Den lille romanske kirke ligger dramatisk på landskabets kant med vid udsigt over det stærkt faldende terræn mod Limfjorden.
Bevaringstilstand		Meget fin helhed
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961 Den store danske encyklopædi, Gyldendals Forlag

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		17. Vester Jølby og Fjordkær
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Vester Jølvigs morænebakke blev dannet af istidens gletschere. Rovvigs flade forstrand er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Perioden fra ca. 1779 til 1805 var på Mors udskiftningstid, hvor de store landbrugsreformer slår igennem på det praktiske plan. I første omgang intensiveres driften på hovedgårdsmarkerne. Senere, efter ophævelsen af bøndernes dyrkningsfællesskab, der åbner for, at hver gård får sin jord samlet, følger bøndergårdene med. Flere steder bliver landsbyernes midte omgivet af store gårde. Det ses i 2004 stadig tydeligt i Vester Jølby, der er Mors' bedste eksempel på en stjerneudskiftning. Digesystemet er i et vist omfang bevaret. Rovvigs små jordløse huse på strandengen, der oprindeligt beboedes af daglejere og fiskere stammer fra 1800 tallet. I 2004 er de gamle prunkløse huse en del af en lille sommerhusudstyknig.
	Landskab	Vester Jølby ligger på en tungeformet moræneformation, der støder op til flader af hævet havbund mod sydøst og nordvest. Det giver spændingsfulde og varierede landskabelige oplevelser. Fra Vester Jølby er der fra skrænterne mod nordvest udsigt til Skyum Bjerge, Vildsund og Rovvig. Mod sydøst er der udsigt et inddæmmede område med sivskove og en sø. Nord for Vester Jølby på den hævede havbund ved Rovvig er der mod vest udsigt til Rovvigs vandspejl.
	Arkitektur	Vester Jølby er en slynget vejby. I ”bymidten” er der to små velafgrænsede områder med enfamiliehuse. De spænder tidsmæssigt fra 1930 ernes skarpt skårne muremestershuse med hvalmede gavle, over 1950 ernes røde murstensvillaer med hvide vinduer og vindskeder til 1960 ernes parcelhuse. Fri af enfamiliehusene, men alligevel integreret i landsbyen er der fritliggende bondegårde. Det giver et delikat bebyggelsesmønster med oplevelsesrige retningsskift, varierede rumdannelser og glidende rumlige overgange. Rækken af gamle, små, jordløse huse til daglejere og fiskere ved Rovvig er bemærkelsesværdig. Enkelvis er de små ydmyge huse ikke noget særligt, men i deres sammenstilling danner de en sympatisk helhed. Præcise tagmaterialer som pandeplader klæder de små ydmyge huse, mens stråtag giver en stemning af ekstravagant tyngende polstring.
Bevaringstilstand		Skal rækken af gamle daglejer- og fiskerhuse reddes må det uheldige vedligehold stoppes. Endvidere må der for at fastholde samhørigheden til Rovvig etableres en plan med en bevidst stillingtagen til områdets bevoksning.
Evt. kilder		J. P. Trap. Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport.

Kulturmiljø		20. Tæbring
Tid		Middelalder og 1500 - 1750
Karakteristik	Natur	I det sydvestlige Mors i Tæbring sogn er landskabet noget bakket. I dette skærer der sig nogen dybe, markerede dale, hvoraf den ene rummer Votborg å. Ådalene er udformet i stenalderen som fjordarme fra Dragstrup vig. Ud mod denne findes høje, bevoksede klinter med en bræmme af hævet havbund foran. Jordene i det skovløse område er gennemgående lerede og ganske frugtbare.
	Kultur	Tæbring er kendt i 1386 som Tybring og landsbyen er karakteriseret som en uregelmæssig vejforsteby. Ved landsbyens østlige ende har der været et udskibningssted, hvoraf der ikke er tydelige synlige spor for det blotte øje. Længere mod øst ved Votborg ligger et middelalderligt voldsted. I området har der været en meget stor vikingetidsbebyggelse og området er af international forskningsinteresse.
	Landskab	Landsbyen er karakteristisk placeret mellem Votborg Å med store vådområder mod syd og Dragstrup vig i nord. Landsbyens hovedgade slynger sig mellem bakkerne med flere afstikkere til de mindre gårde. Kirken ligger på kystbrinken ud mod Dragstrup vig
	Arkitektur	Bebyggelsen i landsbyen består af enkeltliggende gårde og huse og landsbyen er karakteriseret af et meget åbent bebyggelsesmønster. Bebyggelsen er som helhed domineret af de flotte store gårde, hvor især præstegården kan fremhæves. Den lille romanske kirke ligger solitært og dramatisk placeret øst for landsbyen på toppen af de stejle klinter, hvorfra den dominerer det omkringliggende landskab. Både fra hovedgaden og fra det gamle udskibningssted er der utrolig flotte kig til den smukke lille kirke.
Bevaringstilstand		Landsbyen er fint bevaret bortset fra at flere af dens funktioner er blevet nedlagt.
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961 Den store danske encyklopædi, Gyldendals forlag

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

30. Agerø

1845 – i dag

Natur

Agerøs morænebakke blev skabt af istidens gletschere, mens strandene er hævet havbund fra stenalderen.

Kultur

Agerøs bebyggelse er fortrinsvis bondegårde, hvoraf de fleste er lokaliseret langs vejen. I landsbyen Sønderby er der, i noget der med god vilje kan tolkes som en klynge, enkelte enfamiliehuse. Kirken, der blev indviet i 1908 er en filialkirke til Karby Kirke. Bondegårdenes placering langs vejen hvor tilgængeligheden er størst og landskabets rationelle opdeling, er et princip, hvis tankegods er i slægtskab med udstykningen ved Morsø Foodpark. I begyndelsen af 1980'erne var Agerø, efter de første observationer af lysbugede knortegæs i 1970'erne, Danmarks næstvigtigste forårsrasteplass. I 2004 kan der i april og maj være over 4000 lysbugede knortegæs, svarende til omkring 90 % af hele Svalbards ynglebestand. På stranden ved Holmene og Stenklipperne findes et fremragende fugleskjul.

Landskab

Agerø er en lav morænebakke, hvis møde med fjorden formidles af flade strandene. Fra Karby mark er der på distancen en fantastisk udsigt til Agerø, der i eftermiddagens svage lys ligger, lokkende med sin karakterfulde, mørke profil. Fra vejen der løber over øens ryg og tegner profilen er der mod vest udsigt til fjordens vandspejl, Stenklipperne, Holmene og stranden. Mod øst er udsigten mindre grandios. Fordi landskabet og træbevoksning lukker. Ud over vejens forløb fremhæver de øst/vest orienterede læbælter på fornem vis landskabet.

Arkitektur

Umiddelbart efter ankomsten til Agerø over Agerø Vejle via dæmningen stiger vejen, der med sit snorlige forløb til Sønderby tegner Agerøs landskab. Efter passagen af fem typiske bondegårde placeret tæt på vejen kommer et åbent forblæst stykke. Her ligger den lille fine hvidkalkede kirke i stedmoderlig isolation, tilbagetrukket med sin kirkegård omgivet af en lav mur. Sønderbys lille bebyggelse er en blanding af gårde og enfamiliehuse. Et skarpt sving der giver adgang til Agerøs sydvestlige spids fortæller om de sidste gårdes hang til privatlivets fred.

Bevaringstilstand

Evt. kilder

Øens bebyggelse er præget af uheldigt vedligehold.

J. P. Trap. Danmark, femte udgave.

Fuglelivets hvor og hvornår. Dansk Ornitologisk Forening. Politikens Forlag, Tommy Dybbro, Søren Olsen.

SKOV

SKOVBRUG

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Skov

Tema

Skovbrug

Emne

Plantager, rekreation

Mors 1:200.000 – Plantager og rekreation

Sdr. Herreds Plantage

Legind Bjerge Plantage

Højriis Plantage

Dragstrup Plantage

Jesperhus Blomsterpark

Ørodde

Emne

Plantager, rekreative områder

De skove, der i oldtiden havde dækket hele øen, forsvandt, da agerbruget vandt frem. Skovene blev fældet dels for at få dyrkningsjord og dels for at få bygningsmaterialer og brænde. Mors var stort set træløst fra middelalderen til 1800-tallet. Af samme grund var afgrøderne særlig udsat for det barske klima, og havebrug sås kun i mindre grad ved enkelte herre- og præstegårde. I 1800-tallet blev plantning (og efterhånden også havebrug) til gengæld en folkebevægelse på øen. Det var private, der plantede om de enkelte ejendomme, og som i forening (aktie- eller andelsselskaber) plantede de sidste hedearealer til. Bortset fra plantningerne selv vidner et ret stort antal mindesmærker for initiativtagerne om, hvor betydningsfuld denne sag blev opfattet. De største plantager er i dag Sønder Herreds Plantage, Legind Bjerge og Højris plantage. Hertil kommer mange mindre plantninger, der ligesom de større i høj grad blev rejst som lystanlæg til rekreative formål. I Nykøbing tog provst Caspar Schade allerede i 1818 initiativ til plantning ved Nykøbing. Byens borgere fortsatte plantningen til anlægget dækkede næsten hele Ørodde, dels omdannede sumpen ved Østergade til øer og kanaler med lysthuse. Hvor plantninger og anlæg i første omgang var karakteriseret ved promenadestier, festpladser, lysthuse, musiktribuner, ”skovfoged-kaffe” o.l., kom siden flere brugsmuligheder især i form af sportsanlæg, som f.eks. ved Smedebjergerne i Vils og adskillige på Ørodde (stadion, cricket, tennis, roklub, vandrerhjem, badehuse og –broer, legeplads, sæsonvis skøjtebane, tidl. også skydebane og dyrskueplads.)

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

22. Sdr. Herreds Plantage

1845 – i dag

Natur

På midten af de sydlige Mors i Ovtrup sogn stiger det noget kuperede terræn i sydlig retning, hvor overfladen er en del præget af flyvesand. Her i et bakkede dødisområde med store grusforekomster ligger den store Sønder Herreds Plantage med de høje punkter Skårhøje på 50 m., Kløvenhøj på 57 m. og Malhøj på 64 m.

Kultur

Plantagen blev rejst på øens sidste store hedestrækning, der fordelte sig over flere sogne: Rakkeby, Outrup, Mollerup, Redsted og Vejerslev efter oprettelsen af plantningsselskabet i 1891. Syd for hovedlandevejen mellem Nykøbing og Næssund ligger Sindbjerg Plantage, der blev oprettet af et aktieselskab allerede 1855. Den indgik i Morsø Sønder Herreds Plantage i 1901. I plantagen ligger de gamle plantør og skovfogedboliger samt et lille savværk.

Mens heden forsvandt, bevaredes til gengæld en lang række kulturspor, der er forsvundet de fleste andre steder med den intensive dyrkning og råstofudvinding – og som med moderne træplantningsmetoder ikke ville være blevet skånet i dag.

Kløvenhøj ligger i et tresogneskel, her mødes Rakkeby, Outrup og Redsted sogne. Måske har den fungeret som møde- og tingsted for sognefolkene. Sikkert har højene også fungeret som pejlemærker, når der skulle findes vej over heden.

De gamle vejforløb fra hedens tid er bevaret og et kapitel for sig. De kan genfindes på udskiftningskortene fra slutningen af 1700-tallet. Det gælder dels forbindelsesvejene mellem landsbyerne i Sønder Herred, dels om hovedlandevejen, amtsvejen mellem Nykøbing og Vildsund.

Området lå længe udyrket, fordi jorden her er relativt mager. Derfor er området både geologisk og arkæologisk interessant. Det geologiske skyldes, at området er et såkaldt dødisområde, d.v.s. at ismasser har ligget tilbage og er smeltet bort, mens indholdet af sand, grus og sten lå tilbage som små bjerge og dale. Den lette jord var god for oldtidens folk, nem at have med at gøre, mens det mere moderne landbrug ikke fandt det umagen værd at røre. Derfor ligger mange spor fra oldtiden og helt frem til plantningen bevaret i området. F.eks. er der fundet en pilespid af flint, som stammer fra rensdyrjægernes færden i området for mere end 12.000 år siden. Hertil kommer flere gravhøje og mellem Skårhøje og Telefonvejen ligger en firkantet fårefold med vægge af jord eller tørv. Dens alder er ukendt.

Landskab

Sønder Herreds Plantage er på i alt 355 ha, der fordeler sig på flere forskellige træarter. Af fredede oldtidsminder ligger der 11 høje i plantagen, deriblandt Kløvenhøj og de to Skårhøje.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Vejnettet fra før udskiftningen ligger intakt i plantagen og anvendes stadig som færdselsveje. Et par steder er der ryddet omkring de gamle mosehuller, hvilket giver et glimt af det gamle hedelandskab.

Arkitektur Hegnshus i Sindbjerg Plantage blev opført 1856 som bolig for plantøren, og beboerne af huset beholdt også efter 1901 denne titel. Her lå indtil 1910 en planteskole, oprettet og drevet af Morsø Plantningsforening af 1882, der selv måtte så og fremelske de træer, der skulle til. Ved Hegnshus ligger også festpladsen.

Øst for vejen til Møllerup ligger den tidligere skovfogedbolig fra 1962. Dette gule parcelhus afløste plantagens første skovfogedbolig fra 1893, hvis udhuse stadig ses. Ved siden af tjenestejorden overfor placerede selskabet 1962 et lille savværk, som oprindeligt stod hos tømreren i Vils.

Bevaringstilstand

Grusgravning i området har ødelagt en del af de ellers uberørte spor af den ældste infrastruktur, og grusgravningen kommer i dag stadig faretruende tæt på de kulturhistoriske minder. Der er givet tilladelse til yderligere grusgravning.

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961
Arbejdsrapport 2003

Kulturmiljø		24. Jesperhus Blomsterpark
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Morænelandskabets bakker er dannet af istidens gletschere, mens vejlens lavtliggende fugtige landflade er hævet havbund fra stenalderen. Dalen med Legind Vejle var i stenalderen en fjordarm i forbindelse med Sallingsund.
	Kultur	Jesperhus Blomsterpark og Feriecenters historie fra produktionsgartneri og plantage til forlystelsespark kan forklares ved velfærdssamfundets udbygning i 1960'erne. Økonomisk velstand i forening med kortere arbejdstid og en markant øget privatbilisme var baggrunden for etableringen af feriecentre og forlystelsesparker. I 2004 er Jesperhus Blomsterpark og Feriecenter en velsmurt maskine målrettet masseturismen.
	Landskab	Jesperhus Blomsterpark ligger i et storbakked morænelandskab der skræner ned mod Legind Vejle. Blomsterparken er omgivet af høje træer, der lukker for udsigten til vejlens sivskove og vandflade.
	Arkitektur	Ankomsten til Jesperhus Blomsterpark er en blanding af skidt og kanel. Efter oplevelsen af skovvejens bratte stigning kommer man efter et hurtigt kig til parken, via en portal i kinesisk stil, forbi fabriksagtige store drivhuse til en parkeringsplads med plads til 800 biler. Herfra er der via et slusearrangement formet som en rotunde af stål adgang til parkens blomsterorgie. Det er der ikke meget af i januar. Kunstfærdige bede i emanciperede mønstre, 3 meter høje fugle med naboskab til et piratfort, en lavstammet, stråttækt hytte i pagt med jorden eller et flettet refugium i højde med trætoppene giver trods årstiden en fornemmelse af det unikke anlægs hensigter. Den løsslupne fantasi er utvivlsomt til gælden for de mange gæster, men ud fra en arkitektonisk synsvinkel er der ikke meget at skrive om. En undtagelse er de store drivhuse. Med deres volumener og vandrette linier fremhæver de landskabet. Oplevelsesrigt er også den grønne verden, der anes bag den rationelle konstruktions glasflader.
Bevaringstilstand		Ud fra en arkitektonisk synsvinkel er der intet at bevare.
Evt. kilder		J. P. Trap. Danmark, femte udgave.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		37. Ørodde
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Ørodde er et maritimt forland der på grund af ensidig materiale-tilførsel har fået form som en krumodde. Det maritime forland ved Nykøbing er hævet havbund fra stenalderen
	Kultur	Øren og odden, der beskytter Nykøbing Havn og Bugt mod øst, har været Nykøbings Fælle siden Middelalderen. Skellet til Indmarken mod nord gik ved porsdiget (Pavillonvej i dag). Jorden er mager og blev ikke opdyrket, men anvendt til græsning og til sandgravning, heraf ses stadig spor. Mod bugten var strandeng, der blev opfyldt i 1940'erne, og brugt til sportsbaner og 1951-81 også dyrskueplads. Øren blev beplantet 1860-1894 på initiativ og ved arbejde af byens borgere. Den er stadig byens grønne og rekreative område. Foruden plantagen og bademulighederne ved Østerstrand er her flere sportsanlæg: Roklub, Cricketklub, tennisbaner og Nykøbing Stadion, samt Vandrerhjem, legeplads, samlingspladser som Birkelunden og lejlighedsvis skøjtebane. På Oddens spids er der i dag muslingeindustri og skaldyrsvavl. Den første industri kom med Østerskompagniet i 1910, og i 1926 flyttede Søren Larsens skibsværft hertil fra Havnen. I 1990'erne fulgte Vildsund Muslengerenseri, og Dansk Skaldyrscener er flyttet ind på den tidligere skibsværftsgrund. Nord for Østergade, nedenfor den tidligere Indmark, ligger den ældste del af Nykøbing Plantage, Christianslund, anlagt af byens borgere fra 1818. Villaerne mellem Strandvejen og Østergade er bygget i første del af 1900-tallet. De lå oprindeligt ud til strandengen, der er opfyldt efter 1940, og på lodder udstykket af den planteskolejord, der hørte til Gartneriet Østergade 36.
	Landskab	Ørodde, der opleves som en vandret flade næsten i niveau med fjorden, er for størstedelen tilplantet med vindblæste nåle- og løvtræer. På oddens spids er der industri til forarbejdning af muslinger og østers. Fra Ørodde's spids, mod sydvest er der udsigt til det smalle Sallingsund med Glyngøre i forgrunden og broen i baggrunden. En råkold novemberdag med tunge, lavt hængende skyer og en stålgrå reflekterende vandflade er Salling-sundbroen spændingsfuld, når et strålebunt af lys fra et hul i skydækket fremhæver dens stringente linieføring. Mod øst fremhæver kirkespiret, der står som fixpunkt, det historiske bycenters nærvær. Mod nordøst åbner Livø Bredning sig med Furs ka-rakterfulde landskabsprofil som bagtæppe.
	Arkitektur	Bebyggelsen mellem Strandvejen og Østergade er som bebyggelsesmønster og som enkeltbygninger et værdifuldt område – nr. 36 er opført o. 1850. Den ældste af villaerne er den nuværende Børnehaven. Vandrerhjem, Roklub og Stadion er alle opført i gule mursten og fra 1960' og 70'erne. Roklub og Stadion er tegnet af arkitekt Jørgen Bang
Bevaringstilstand	Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Morsø Kommune	Østerskompagniets industrianlæg som helhed er velholdt, men er præget af den udsatte position i forhold til vejrliget.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

ÅDALE, KÆR OG ENG
BOSÆTNING

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Ådale, kær, eng

Tema

Bosætning

Emne

Bebyggelse, græsning, vandmølle, tørv

Mors 1:200.000 – Bebyggelse, vandmølleanlæg

Vejerslev Mølle

Ullerup og Nandrup

Tæbring

Skarregård

Erslev Kær

Emne

Bebyggelse, græsning, vandmølle, tørv

De fugtige områder er de sværest tilgængelige, Her formåede man først sent at bygge hold- og farbare helårsveje. De har dermed været med til at forme vejforløbene, der måtte holdes oppe på det tørre, og de har dannet skel og grænser mellem sogne, ejerlav og herreder, fordi de var så vanskelige at passere, men også meget synlige. At det var utilgængeligt område gjorde dem til velegnede steder at placere forsvarsanlæg, og en stor del af øens voldsteder er anlagt i vådområder.

Unyttige var vådområderne langt fra, tværtimod var de en meget vigtig del af befolkningens ressourcer – en uundværlig del af grundlaget i landbruget. Her var græsning for heste, stude, køer, får og gæs, og mulighed for høslet. Her blev gravet tørv, eneste brændsel på den træfattige ø, og gravningen var en vigtig indtægtskilde for mange arbejdsfolk. I tilgift er der tale om rig natur med mulighed for jagt på fugle, odder mv., for indsamling af æg og honning, og for fiskeri. Øens befolkning har fra stenalderen til vore dage bosat sig ved og udnyttet disse muligheder.

Åløbene har leveret energi til adskillige vandmøller over hele øen, hvoraf mange kendes fra middelalderen, de sidste er først gået af brug i midten af 1900-tallet. Ofte ligger flere møller ved samme løb, som det ses ved Vejerslev og i Nykøbing/Lødderup Kær. Der er spor af hovedparten i form af dæmninger, damme m.v.

I dag er store dele af vådområderne blevet tørlagt, og er efter nogle års brug ”brændt sammen”. Stor mangfoldighed i flora og fauna er herved gået tabt. Det gælder alle de største områder af denne art, f.eks. øens største, der strækker sig langs Lyngbro Bæk (med Frøslev og Erslev Kær) samt Ørding-Sillerslev Kær. Begge tørlagt sidst i 1950’erne. Tidligere ses også en del ”landvindingsarbejder”, som Hundsø fra 1860’erne og Thissing Vig i flere omgange fra 1872. Flere steder ses diger, kanaler, pumpehuse o.l. Legind Vejle blev tørlagt i 1925, men genetableret i 1991.

En del af øens engarealerne benyttes stadig til græsning, og et par er naturreservater eller internationalt beskyttede områder med et rigt fugle- og dyreliv, som bl.a. Skarregaard, Draaby Vig, og Agerø.

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

11. Ullerup og Nandrup

1500 - 1750

Natur

I denne del af Galtrup, Flade og Alsted sogne er landskabet jævnt bakket med et næsten plant terræn ved Ullerup. Mod sydøst ligger et mosedrag, hvoraf dele er under kultur. Rundt om Ullerups jorder snor Skarum å sig mod øst, mod nord og mod vest. I øst strækker der sig et lavt parti af hævet havbund ind fra Dråby vig. Jorderne er de fleste steder en leret moræne. Dette område giver et godt indtryk af herregårdslandskabet før 1800. Området er næsten træløst, og de store eng- og kærarealer virker uberørte, men netop her er mange spor af benyttelsen af denne type landskab. Gårdene ligger mellem den gode ager mod nord, og de store engstrækninger ud mod fjorden. De har givet god græsning, ikke blot for køer og stude, men også for fårehold. Ullerup havde tidligt egentligt schæferi med mange hundreder dyr. En anden anvendelse for engområderne var tørveskær, som endnu kan anes, til brændsel, en særdeles vigtig ressource på den træfattige ø. Vandet gav også energi til drift af en vandmølle, hvis dæmning stadig findes. Endelig kunne vådområderne have forsvarsmæssig betydning – i området kendes flere voldsteder, bl.a. Voldhøj og Gravene.

Kultur

Som modstykke til herregårdsanlæggene – men også som en del af selve økonomien i godssystemet ses især omkring Skarum flere gamle huse bevaret. Det er et af de allersidste steder man kan se den oprindelige egnsbestemte byggeskik med højrem og udskud. Beboerne var daglejere og husmænd under Ullerup, og havde desuden en vigtig del af deres næring fra fjordfiskeri og jagt i det fuglerige område. Senere er nye ejendomme udstykket fra Nandrup 1919 og Ullerup 1923. Begge gårde beholdt dog ret store tilliggender til hovedparcellerne, og begge er stadig aktive landbrug. Ved Skarum/Dråby vig ses de spor af den gamle vej mellem Nykøbing og Nørreherred, der fra købstaden til Dråby Vig løb langs stranden, ligesom flere andre gamle vejforløb er bevaret i de nuværende biveje.

Landskab

Ullerup og Nandrup ligger i et stort bart landbrugslandskab, som ikke i nævneværdig grad er opdelt i synlige skel. Fra Bjørnvadbro går en smuk allé vinkelret herudfra til Ullerup. Alléen rammer anlægget på siden, således at hovedbygningen adskilles fra det store ladegårdsanlæg. Hele anlægget er omgivet af en tæt beplantning. Husmandsudstyknngen ligger som en koloni ud til Ullerupmark. Nandrup ligger for foden af Flade bakker ud mod det langstrakte flade landskab mod øst. Hovedbygningen med det store ladegårdsanlæg kan umiddelbart ses fra Nordmorsvej.

Arkitektur

Ullerups nuværende hovedbygning er opført i 1863 i grundmur i et stokværk. Det smukke anlæg, der er omgivet af vandfyldte

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

grave består af et hovedhus og to sidefløje i blank mur med halvvalm og en markeret hovedindgang. Ved siden af, i passende afstand, ligger det nyere stuehus og avlsbygninger. Nandrups hovedbygning fra 1832 er et etfløjet hvidkalket anlæg med en gulkalket frontispice. Flere nye utilpassede vinduer er isat, men hovedindtrykket af hele anlægget med det store hvidkalkede ladegårdsanlæg opført efter brand 1919 er meget positivt.

Bevaringstilstand

Ullerups hovedbygning er i fare for at forfalde, hvis ikke bliver istandsat med en for anlægget passende funktion.

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		27. Vejerslev Mølle, Vejerslevgård, voldstedet Gammellund
Tid		Middelalder samt 1500 - 1750
Karakteristik	Natur	I det sydlige Mors i Vejerslev sogn er den østlige del et jævnt til småbakked landskab, hvorover der rejser sig en del sandede bakketoppe. Mod vest stiger terrænet, og samtidig bliver det mere kuperet og rigt på dybe dalkløfter. Jorderne er de fleste steder ret frugtbare, men der er også adskillige partier, hvor sand og grusjorder dominerer. Ud til et vandløb, der har sit udspring i nord ved Vejerslev kirke ligger Vejerslev Mølle. Vandløbet forener sig i syd med Storup å.
	Kultur	Vejerslevgård kendes fra middelalderen. Sydvest for den nuværende gård ligger et velbevaret middelalderligt voldsted, Gammelvold omgivet af delvist vandfyldte grave. I ådalen har ligget flere vandmøller, i kilderne omtalt som Nørre- og Sønder Mølle, i 1481 nævnes Møllegårdh. Ved den nuværende gård, Vejerslev Mølle, ses de gamle mølledamme og den sidste vandmølle, der endnu i 1950'erne trak en el-turbine. Ovenfor, på dalen vestside, ligger Vejerslevlund, der som Enggaard blev udstykket fra Vejerslevgaard. Langs vestsiden af ådalen strækker en plantage sig, i den søndre del ses en løvtræsplantning, en af øens ældste og begyndt af, der bragte planterne med hjem fra Holsten, når han havde været der i forbindelse med studehandelen. I samme område på rad ovenfor dalen ligger en fin række gravhøje, og på begge sider af ådalen er rige spor af oldtidsbebyggelse. ()
	Landskab	Fra den nordsydgående Smedebjergvej, der fortsætter i Gammelvold, har man et enestående kig ned til det lavtliggende gårdanlæg Vejerslev mølle. Det ligeledes nordsydgående vandløb slår en bue rundt om Vejerslev mølle på den østlige side og indrammer næsten hele anlægget. Af de gamle vandmøller er der ikke umiddelbart nogen synlige spor. Tæt på den vestlige side af Vejerslevmølle ligger en langstrakt tæt beplantning, som rummer øens ældste bøgeplantninger. Længere mod syd ligger Vejerslevgård ud til Gammelvold. Utilgængeligt ligger Voldstedet Gammelvold inde på Enggårds jorde.
	Arkitektur	Vejerslev Mølle ligger smukt i bunden af ådalen omgivet af det lille vandløb og den tæt beplantning. Vejerslev Mølle fremstår som et helstøbt anlæg med store flotte ladebygninger og en nydelige rødstens hovedbygning. Vejerslevgård ligger derimod flot og højt i landskabet med den meget smukke og lange hovedbygning med front mod landsvejen.
Bevaringstilstand		Bygningerne fremstår velholdte. Historien om vandmøllerne kan ses på styrtene i de velplejede omgivelser ved Vejerslev Mølle og voldstedet, er tilgængeligt for offentligheden ad en lille sti
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		3. Skarregård
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Skarregårds morænelandskab er skabt af istidens gletschere, mens Skarrehages landskabsflade er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	I perioden fra 1100 til 1400 bygges et stort antal voldsteder. Skarregårds voldsted fortæller med sin strategiske placering om behovet for at kontrollere sejladsen, ligesom placeringen ved et angreb fra vandet har en fordel. Skarregård er et fornemt eksempel på landbrugets hovedinteresse på Mors. Her opdrættede man fra middelalderen frem til sidste del af 1800 tallet, trods rigelige mængder af frugtbar landbrugsjord, stude og heste til markederne i Slesvig-Holsten. I 2004 anvendes Skarregård til museum/naturskole, samt økologisk landbrug i drift.
	Landskab	Skarregård ligger i et morænebakkelandskab på en skråning, der falder karakterfuldt mod Thisted Bredning og det flade forland med Skarresøen mod nordvest. Fra porten, der forbinder gårdspladsen med markerne mod nordvest, er der et betagende panorama. Mod nord er der udsigt til voldstedet, molerværket og højdedraget med molergraven. Mod nordvest er der udsigt til Skarrehages flade forland med Skarresøen, Thisted Bredning og Sennels Ås. Mod vest er der udsigt til Skarregård Plantages skovbryn, Thisted Bredning og Eshøj.
	Arkitektur	Arkitektonisk er Skarregård et fornemt anlæg af høj kvalitet. Gårdspladsens smukke naturstensbelægning med sine mønsterdannelser, der spænder fra væg til væg, er en oplevelse. Smukt er det også at se hvor kultiveret træer kan anvendes. De tjener som værn mod lynnedslag og står med deres højde og grenenes lette fletværk i spændingsfuld kontrast til de store længer med kampesten og gule mursten. Længerne er, trods deres robuste soliditet rige på fine detaljer. Et eksempel er porten, der med falsene og det buede stik, præcist indrammer udsigten til landskabet. Præcisionen i detaljen er fulgt op i stuehusets tjærede sokkel, de kalkede vægge, vinduernes og dørenes taktfaste rytme.
Bevaringstilstand		Skarregård er som helhed velholdt, men stuehusets eternittag trækker fra. Den røde murede bygning nordvest for det helstøbte anlæg er ud fra såvel en bygningsmæssig som en landskabelig vurdering malplaceret og burde rives ned.
Evt. kilder		J. P. Trap. Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		19. Erslev Kær
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Mod syd dannes grænsen til sønder Herred af Lyngbro bæk langs hvilken der findes brede, delvist opdyrkede enge. Bækken afvander et stort mose og engdrag. Nord for Lyngbro bæk ligger Erslev Kærs lavtliggende flade, der er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Erslev Kærs flade med Lyngbro Bæk er sporerne af en fjord. Lyngbro Bæk og kærarealerne omkring den danner herredsgrænsen mellem Morsø Nørre og Sønder herreder, og samtidig et dialektskel. Pumpestationen på diget mellem noret og fjorden blev bygget i 1958. Pumpen og sluseværket var led i afvandingen af de store kærarealer, der strækker sig ind over Mors. Tørlægningen af arealerne blev dengang betegnet som Nordjyllands største arbejde af sin art. De 400 ha, der skulle afvandes, modtog vand fra et nedbørsområde på 6400 ha, omtrent det halve Mors, og over 250 lodsejere var involveret. Ud for Lyngbro Bæk, der ellers ledte vand fra området, dannedes sandbanker, og derfor blev det sidste stykke af bækken mellem Dragstrup kirke og fjorden sløjfet og erstattet af en kanal. Den skulle lede vandet til noret, der så blev omdannet til et slags vandreservoir bag pumpestationen. Kærets møde med bebyggelse formidles på en overbevisende måde af Frøslevgårds anlæg i dalbunden med den smukke Hovedbygning opført af røde mursten i 1786 og længere mod syd af Frøslev, der ligger på kanten af landskabet, som en slynget vejby.
	Landskab	Frøslev ligger i et bakket morænelandskab, der fra kirkens fremskudte position falder mod Erslev Kær. Fra kirken er der mod nord en storslået udsigt til Frøslevgård og Erslev Kærs flade og Vildsundvejens dominerende linieføring. Erslev Kær opleves på en god måde hvor vejen fra Øster Jølby til Østre Hvidbjerg krydser Lyngbro Bæk. Herfra er der udsigt til bækkens slyngede forløb, sivskov og store områder hvor kæret er ved at springe i skov.
	Arkitektur	Erslev Kær kræver et godt lokalkendskab for at finde rundt. Har man det, er der udover adgang til et rigt dyreliv spændende landskabelige oplevelser. Fordi kæret med sin udstrakte flade tydeliggør og dramatiserer morænebakkerne. Frøslevs landevejshuse virker en grå vinterdag slidte og er endvidere præget af uheldigt vedligehold. Det rokker dog ikke ved den kvalitet, der opstår ved bebyggelsens disciplinerede placering på række, langs landevejen. Resultatet er en bymæssig stemning, der understøttes af den fine trekantede rumdannelse ved Brugsen og det gamle pakhus.
Bevaringstilstand		Store arealer af Erslev Kær er sprunget i skov. Kan det være rigtigt?
Evt. kilder		J. P. Trap. Danmark, femte udgave.

DET BEBYGGEDE LAND
TRO, SKIK, INDUSTRI OG HANDEL

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Det bebyggede land

Tema

Tro og skik

Emne

Kirker, helligkilder, klostre

Af de 34 kirker på Mors er de 32 af romansk oprindelse. Endvidere kan øen repræsentere et kloster - Dueholm Kloster samt en Helligkilde ved Dragstrup

Emne

Kirker og helligkilder

Mors er et af de steder i landet, hvor kirkerne ligger tættest. 34 ialt, hvoraf hovedparten er romanske kirker i granitkvadersten, bygget i 1100-tallet. Møllerup og Jørsby er yngre, men også fra middelalderen. Nykøbing gamle kirke blev nedrevet og den nuværende opført 1890-91, mens Frimenighedskirken Ansgar er indviet 1871 og Agerø Kirke 1908..

I forhold til landsbyernes kompakte røde bygningsmasse træder de romanske kirker tydeligt frem med deres smukt tilhuggede granitstenskvadre og hvidkalkede sokler og tårne.

Nogen kirker er solitært og markant beliggende i landskabet som for eksempel Tæbring kirke, der ligger på kystbrinken ud mod Dragstrup vig, Vejerslev kirke, der ligger ensomt på en lille bakke og Dragstrup kirke og Helligåndskilde i udkanten af en granplantage. Andre kirker, der ligger inde i landsbyernes som i Sejerslev og Sønder Dråby indordnet i landsbybebyggelses struktur langs hovedgaderne. Og endelig er der de kirker, der ligger i landsbyernes udkant som i Flade og Erslev højt placeret og skuende ud over den lavere landsbybebyggelse.

På Mors findes der endvidere er kloster – Dueholm Kloster. Det var Johanniterordenen, der havde lagt grundstenen til deres sjette kloster i Danmark stiftet i 1370. I 1536 kom klosteret under kronen og i 1664 overgik det til privateje. Af klosterbygningerne er kun den sengotiske nordfløj fra 1400-tallets slutning bevaret. Siden 1909 har Morslands Historiske Museum overtaget og istandsat bygningerne

Kulturmiljø		18. Dragstrup
Tid		Middelalder og 1500 - 1750
Karakteristik	Natur	Gennem Dragstrup sogn løber Lyngbro bæk og munder ud i Dragstrup vig. Ådalen strækker sig langt ind over øen og var i stenalderen en smal fjordarm, der næsten delte Mors i to dele.
	Kultur	Dragstrup kirke er en romansk kirke opført i granitkvadre. Ved kirkedigets nordøstre hjørne ses en stensat brønd (af nyere dato). Det er et minde om Maria Magdalene helligkilden, der for længst er holdt op at springe, måske efter en omlægning af vandløbet i forbindelse med nedlæggelsen af Dragstrup vandmølle før 1800. Helligkilden blev bl.a. søgt fordi vandet gav god lægedom for svage øjne. Plantagerne ved Dragstrup vig er fra 1890. På gården Dissing nord for Jølby Nor anlagde gårdejer Mads Kudsk en plantage på 29 tdr. land og inderst ved vigen anlagde et konsortium af fire gårdejere Dragstrup Plantage på 83 tdr. land. Hertil kom flere mindre plantninger ved gårdene i området. Plantagerne er stadig i privat eje. Før den tid var området træløst og åbent for vestenvinden. En del af heden blev fra omkring 1960 udstykket og bebygget med sommerhuse. Campingpladsen blev oprettet 1969. Dragstrup kan karakteriseres som en slynget vejby. I vigen har der været ladeplads med bro og tipvognsspor til Trælast- og købmandshandelen. (Senere hønseri) I dag er Dragstrup præget af en stor moderne vinduesfabrik.
	Landskab	Nord for det oprindelige Dragstrup i udkanten af en granplantage ligger en lille valfartskirke af romansk oprindelse tidligere med en helligåndskilde. For enden af Kobberkær ligger et middelalderligt voldsted, der er noget tilplantet. Vest for Dragstrup plantage og syd for Jølby nor er der bygget dæmninger og ved kanalen, der fører ud i Limfjorden, er der en pumpestation, som sørger for afvanding af de store vådområder.
	Arkitektur	Den lille og fine valfarts kirke ligger godt gemt i den nordlige udkant af plantagen. Kirken består af et romansk skib og kor af granitkvadre på skråkantsokkel samt et våbenhus af små mursten fra omkring 1870. I korets sydlige mur er der bevaret et udvendigt tilmuret spedalskvindue. Det gamle Dragstrup ligger noget syd for kirken. Byens udvikling er sket mod nord langs Dragstrupvej. Senest er byvæksten sket omkring en større vinduesfabrik nord for kirken og Dragstrup bro.
Bevaringstilstand		Kirken er fredet og stensætningen ved kilden velpasset. Langt

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Evt. kilder

den overvejende del af Dragstrup er af nyere dato.
TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Det bebyggede land

Tema

Industri

Emne

Industri og råstofudvinding

Hesselbjerg, Ejerslev, Morsø Kridtværk og Erslev kær,
Morsø Foodpark, Andels Slagteriet og Morsø Jernstøberi

Emne

Industri og råstofudvinding

Den ældste industri i landområderne var baseret på de særlige råstoffer, der kunne graves og forarbejdes her. Kridt blev gravet ved Erslev og Frøslev og anvendt til landbrugsformål fra slutningen af 1700-tallet, og lokale forekomster af blåler og tørv anvendt på fajancefabriken ved Lund på samme tid. Egentlig kridt- og teglbrænding bliver først almindelig fra første halvdel af 1800-tallet, hvor de brændes i små ovne. Egentlige teglværker med ringovn og kontinuerlig drift oprettes fra slutningen af 1800-tallet. Lige efter 1900 opdages mulighederne ved moleret på Nordmors, i begyndelsen udskibes det rå moler til brænding andre steder i landet, men snart anlægges verdens første molerværker ved Skarrehage, Ejerslev og Fårtoft – og der kommer anlæg til udskibning til. Landarbejderne fik ny muligheder og landsbyerne blomstrede ved de ny erhverv.

Kulturmiljø
Tid
Karakteristik

Natur

5. Ejerslev
1845 – i dag

På østsiden af Nordmors ligger Ejerslev kirke og by på grænsen mellem det forholdsvis lave og jævne område mod syd og de imponerende bakker med stejle klinter mod fjorden nord i sognet. På vestsiden udgjorde øens største sø Hundsø tidligere grænsen til Sejerslev sogn. Den blev udtørret fra 1860'erne. Omkring havnen er landskabet bakket og højtliggende med stejlkliner ned mod Limfjorden. Området indeholder store mængder af moler af den fineste kvalitet, hvilket har kunnet dannet basis for etablering af en storstilet udvinding af rå moler.

Kultur

Ejerslev by blomstrede med molerindustrien som drivkraft. Den første molerbrydning i større stil begyndte i 1903/04, da "Det danske Molerselskab" begyndte at udskibe rå moler til brænding på Frederiksholms teglværker i København. I 1910 overtog dette selskab molerbruddet, og der blev nu bygget udskibningsbro,, arbejdet blev mekaniseret. Og siden blev bygget en egentlig havn. Ejerslev Molerværk, der fremstillede de porøse og isolerende molersten, begyndte sin virksomhed i 1920. Virksomheden skabte arbejdspladser i området – og satte det via havnen i direkte forbindelse med udlandet. Her var tolder og der blev snakket engelsk og tysk hos købmanden. Befolkningstallet samt mængden af forretninger, håndværkere og foreninger var lige så stort som i Sejerslev. I dag er der kun sporene af denne aktivitet tilbage. Udskibning af den rå moler fra havnen ophørte i 1970, mens udvindingen af råstoffer er fortsat. I dag ejes området af Skamol og andre selskaber, og der brydes fortsat moler, der forarbejdes på Damolin.

I den nordlige del af det nuværende Ejerslev er påvist en landsbybebyggelse fra vikingetid og middelalder med tykke kulturlag. Den romanske kirke har tårn fra 1336. (Stenene, ikke af moler, blev skænket af Molerværket.) Ejerslev var indtil midten af 1800-tallet en landsby af samme størrelse (gårde og indbyggere) som Sejerslev. Ejerslev Vang er området nord for Ejerslev by. I den lave del af området ved bækken er der fundet mange bopladser både fra ældre og yngre stenalder – og en flot ornamenteret ravøkse. Ellers er der tale om et højtliggende område, med Hulhøj som det højeste punkt.

I sognet boede der tidligere mange fiskere, bl.a. familier som flyttede hertil fra Vestkysten efter 1825 – og Indre Mission stod

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

stærkt i perioden. Ejerslev Lyng er i dag et sommerhus-område, men for få år siden var det præget af små arbejderhuse og husmandslodder, hvor indtægten blev suppleret med daglejerarbejde og fiskeri. På strandengen nedenfor Hulhøj havde Ejerslev-fiskerne plads til både og grej. Tæt ved vandet anes små cirkelformede forhøjninger, kaldet "Fiskerhuse". Deres alder kendes ikke, men det menes at være spor af fiskernes tjærekogeri. De ældste kan formentlig stamme helt tilbage fra det store sildefiskeri i Limfjorden før 1825.

Landskab

Småveje fra Sejerslev og Sdr. Dråby fører gennem det jævnt faldende og lavtliggende terræn til landsbyen Ejerslev og videre herfra i det bakkede landskab langs højdekurverne på kanten af det store molerbrud ned til det lille havneanlæg ved Livø Bredning. Landskabet er her meget dramatisk og på malerisk vis præget af det store molerbrud. Her ses et enestående farvespil i de fantastiske folder i moleret med mørke striber af vulkansk aske, der kommer til syne i de blottede skrænter. Bruddet åbner sig helt ned til havnen, hvor der stadig er synlige spor af det lange tipvognsspor, der har ført den rå moler ud til de ventende skibe og pramme.

Arkitektur

Landsbyen Ejerslev er smukt beliggende i en hesteskoform omkring den velplejede store forte, som i nord stadig kun er bebygget med den smukke gamle skole og dens nyere tilbygninger. Mange af landsbyens forskellige bygninger er velholdte og udgør som helhed et meget fint og sammenhængende miljø.

Havnen ligger øde hen med hengemte spor efter dens nedlagte funktion. Bygningerne ved havnen er tilskoddede og tomme.

Bevaringstilstand

Landsbyens bevaringstilstand er meget fin. Havnens bygninger er ikke bevaringsværdige i arkitektonisk forstand, men området repræsenterer et interessant kulturhistorisk kapitel.

Evt. kilder

Trap Danmark 1961

Stig S. Pedersen m.fl.: Moleret på Mors, Morsø lokalhist. forlag

Kulturmiljø		2. Hesselbjerg
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Morænebakkerne er dannet af istidens gletschere. Molerværket ligger på hævet havbund fra stenalderen. Vil man se morænebakkernes indre opbygning, er de stejle klinter ud mod Limfjorden et besøg værd. Her er der en spændende lagdeling af moler og askelag. Geologisk indeholder Mors` moler mange forskellige elementer. Her er spor efter bjergkæder, nordatlantens vulkaner, et gammelt hav med en overproduktion af kiselalger og en rig fauna af fisk samt rørsumpe og skove med insekter og fugle.
	Kultur	Selv om moleret på Mors allerede var kendt i 1761 og 1811, var det først efter vellykkede undersøgelser ved Ejerslev i 1903, at der for alvor skete noget i form af brydning og udskibning af rå moler til København. I 1917 byggede et konkurrerende konsortium, efter opkøb af arealer ved Skarrehage i 1911, verdens første molerværk. I 1977 blev produktionen af molersten flyttet til Fur og erstattet af en produktion af granulat med stor sugeevne til industrien. Af oplevelsesrige historiske spor, af stor format kan nævnes molergravens enorme ar i landskabet. Der er i gravens størrelse, farvespillet og skrænternes form et potentiale som kræver stor indlevelse, hvis reetablering af landskabet til rekreativt område kommer på tale. Ved det moderne Skarrehage Molerværk er der en fin gammel tørrelade. Den fortæller om en tid, hvor produktionen var baseret på menneskelig arbejdskraft.
	Landskab	Hesselbjerg er et betagende morænelandskab med et markant fald mod Thisted Bredning mod nordvest. Fra vejen der fører til molermuseet, molerværket og den enorme molergrav er der en fantastisk udsigt. Mod nordøst ligger Feggeklit potent som en slumrende kæmpeøgle. Mod nordvest er der udsigt til Thisted Bredning samt landskabet ved Lønnerup- og Østerild Fjord.
	Arkitektur	Molerværket består af tre afsnit. Det første, der ligger helt ud til vandet omkranset af Skarrehages sivskov er en stor, moderne, lav hal med dynamiske skorstene, transportbånd og en stor, støvet, gul silo. Næste afsnit, i første afsnits forlængelse, er et typisk disciplineret fabriksanlæg fra 1960'erne opført i røde mursten med stålvinduer og gråt eternittag. Sidste og tredje afsnit ligger vinkelret på stranden ved indgangen til molergraven. Tredje afsnits røde murstensbygning forbindes med det øvrige fabriksanlæg af en lav tørrelade.
Bevaringstilstand		Den gamle tørrelade er af arkitektonisk værdi. Skal den bevares haster det med vedligehold. Hvad angår Skarrehage

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Evt. kilder

Molerværks placering og molergravens ar i landskabet kan stedet med dets grandiose morænebakker tåle det.

J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

Moleret på Mors. Stig Schack Pedersen m.fl.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		15. Morsø kridtværk og Erslev kær
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Kridtgravens morænebakker er dannet af istidens gletschere, mens Erslev Kær er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Bøndernes organisering kulturelt og økonomisk sidst i 1800 tallet førte til en ”videnskabeliggørelse af landbruget”. Den var sammen med det omfattende byggeri i forbindelse med byernes vækst grundlaget for dannelsen af Morsø Kalkværk i 1916. Ud over kalk til byggeriet forsynede kridtværket ved Erslev og Hvidagre omkring 1400 landmænd på Mors. I 2004 er der, i Erslev udover kalkovnen, kun svage spor tilbage. De består af græsbevoksede skrænter, der præcist afgrænser graven mod øst og nord. Ved kridtgraven på skråningen mod Erslev Kær er der udover nogle gruber af beton og nogle karakterfulde lave volde kun en lille rest af en ramponeret bygning tilbage. Selve kridtgraven står tydeligt aftegnet med sine skrænter, hvor kridtet nogle steder er blottet.
	Landskab	Erslev Kalkovn og kridtgravene ligger i et morænelandskab med langstrakte, bløde bakkedrag. Erslev Kalkovn med gamle tilgroede kridtgrave ligger i byens udkant nordvest for kirken. Områdets anden kridtgrav ligger midt mellem Øster Jølby og Erslev, på en flade, der falder mod sydøst mod Vildsundvejen og Erslev Kær. Fra området ved kalkovnen hæver landskabet sig mod Tinghøj, der ligger 47 meter over Livø Brednings vandflade. På skråningen mod Erslev Kær er der udsigt til kærrets vådområde og Frølev. Vildsundvejens linieføring og opbygning på en stabil sandpude dominerer.
	Arkitektur	Erslev kalkovn er værdifuld. Viljen til, lige på og hårdt, at omsætte de funktionelle krav til en karakterfuld industribygning giver ud fra nutidens arkitektoniske idealer anledning til stimulerende eftertanke. Kalkovnens bygningsvolumener er, med den rektangulære, kasseformede base og ovnens cylinder, der afsluttes i en afskåret kegle, spændingsfulde. Men ikke nok med det. Den skarpt skårne, funktionsbestemte form med sit slid efter vejrliget indgår på overbevisende måde i et samspil med de mørke stammers og trækronernes spinkle filigran.
Bevaringstilstand		Trods manglende vedligeholdelse og vejrligets slid er Kalkovnen af høj arkitektonisk kvalitet. Som den fremtræder, med høj ruinværdi, er den i fin overensstemmelse med den tilgroede kridtgrav.
Evt. kilder		J. P. Trap. Danmark, femte udgave Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

47. Morsø Jernstøberi

1845 – i dag

Natur

Morsø Jernstøberi og Nørrebro ligger på fladen af hævet havbund fra stenalderen. Inderste del af det store Nykøbing Kær.

Kultur

I 1850'erne oplevede Nykøbing en aktivitet uden lige, baseret på skibsfartens og kornhandelens blomstring. Befolkningen tredobledes og var i 1901 på 4500 indbyggere. Til de gode konjunkturer hørte også øget byggeri og grundlæggelse af de virksomheder, der skulle blive Nykøbings største industriforetagender, heriblandt Jernstøberiet grundlagt af N. A. Christensen i 1853. I 1899 skrev provst Vilhelm Hansen i jubilæumsbogen "Nykjøbing på Mors 1299–1899", at det ikke er uden betænkelighed, at der i byen er vokset en fabriksvirksomhed op, der er meget stor i forhold til det almindeligt bærende grundlag. Virksomheden beskæftigede i 1960'ernes begyndelse ca. 350 ansatte.

Kvartererne ved Nørrebro består af mindre huse med havejord langs med Vildsundvejen (anlagt efter 1806) og på kæret mellem Nørrebro og Nørregade, langs Asylgade. De er opført omkring 1900. Asylgade har navn efter M. C. Holms børneasyl fra 1881, der stadig ligger ved siden af Støberiet. Det fortæller sin del af historien om den stærke befolkningstilvækst, om de sociale forhold i den forbindelse – og om byens største velgører. Overfor Jernstøberiet, ved Nørregade, findes endnu bygningen fra den ene af byens tobaksfabrikker, nu lejligheder. Det andet Arbejdernes forsamlingshus er desværre nedrevet 1999, men det første (oprindelig brænderi) længere oppe af Nørregade ses endnu. I 1993 lukkede Jernstøberiet, og Morsø Kommune overtog grunden. Den del af de gamle fabriksbygninger, der står tilbage, anvendes til bibliotek, private virksomheder og Støberimuseum.

Landskab

Området ved Morsø Jernstøberi og Nørrebro opleves som helt fladt. Fra Nørrebro er der mellem dobbelthusene mod sydvest udsigt til engarealet. Kig i Nørrebros længderetning giver udsigt til et disciplineret bymæssigt rum. Ved jernstøberiet er der ved Captain Møllers Plads udsigt til en fin bymæssig park.

Arkitektur

Morsø Jernstøberi er en arkitektonisk perle. Til forskel fra det bynære industrikvarter fra 1960'erne har der ved jernstøberiet været en ambition om at opføre intet mindre en katedral for industriel produktion. Det ses klart ved den dominerende fire etager høje skarpt skårne værkstedsbygning med de udsmykkede gavle, den moderne bærende konstruktion og den omhyggelige udførelse. Samme høje kvalitet finder man ved administrationsbygningen med den forsatte bygningskrop i nationalromantisk stil. Springet fra det fornemme

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

industribyggeri til Nørrebros prunkløse 1½ etager høje dobbelthuse med arbejderboliger forekommer umiddelbart stort. Der er dog i det disciplinerede bebyggelsesmønster med de dybe smalle baghaver, den taktfaste rytme og husene på en ret linie mod gaden tankegods, der går fint i spænd med industriens gentagelse og masseproduktion.

Bevaringstilstand

Morsø Jernstøberi, administrationsbygningen og biblioteket er af høj arkitektonisk kvalitet. Nørrebros taktfaste dobbelthuse med karakterfulde kviste og smalle slipper er præget af uheldigt vedligehold i massiv grad.

Evt. kilder

J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

By og Ø. Nykøbing på Mors 1299–1999. Per Noe og Susanne Overgaard. Holch Andersen: Nykøbing Mors i tekst og billeder.

Kulturmiljø		43. Andelsslagteriet
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Refshammervej og Vesterbro markerer grænsen for den sydvestlige morænedannelse, der blev skabt af istidens gletschere. Den flade forstrand ved Mågevej er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Kvægavl på Mors var af stor betydning indtil 1890erne, hvor aftagerlandene lukker for indførelsen af levende kreaturer. Alternativt omlægges til mejeridrift og svineproduktion. I kølvandet på omlægningen, der klares af landmændene selv, oprettes mejerier og slagterier på andelsbasis. Morsø Andelsslagteri oprettes i Nykøbing i 1914. I 1958 slagtedes 95.000 svin, 4000 kreaturer og der var 100 ansatte. I 2004 slagtes der ikke mere. I stedet bearbejdes og udskæres kød på Danish Crown som det gamle Morsø Andelsslagteri nu er underlagt. Den gamle slagteafdeling er nedrevet og den gamle dirertørbolig indgår i det nye industrianlæg.
	Landskab	Landskabet er karakteriseret af en smal, flad forstrand der med en markant stigning møder Vesterbros og Refshammervejs morænebakke. Fra forstranden ved Mågevej er der udsigt til Klosterfjord, bycentret, havnen, Ørodde og Refshammer. Fra slagteriets parkeringsplads er der udsigt til Refshammervejs og Vesterbros højtliggende bebyggelse.
	Arkitektur	Danish Crown er et moderne industrianlæg opført i rødt murværk. Tagene domineres af tekniske installationer. Administrationsbygningen og værkstedsbygningen der støder op til slagteriets skel mod vest og syd er med deres røde murede længer med hvide vinduer, døre og grå eternittage fine eksempler på industribygninger, hvor der også var plads til at tænke på udseendet. Mod Mågevej ligger store murede volumener med flade tag. Kigger man godt efter kan man her se resterne efter den gamle direktørvilla, der oprindeligt har ligget med en storslået udsigt til Klosterfjord. Den mangel på respekt og hensynløshed, der er udvist overfor den gamle villa, nærmer sig arkitektonisk voldtægt.
Bevaringstilstand		Der er kun dårligt behandlede fragmenter tilbage af det oprindelige Morsø Andelsslagteri.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

16. Morsø Foodpark

1845 – i dag

Natur

Morænebakkerne blev skabt af istidens gletschere. Erslev Kær er hævet havbund fra stenalderen.

Kultur

Udstykningen fra 1960'erne med Morsø Foodpark står med sin gennemførte funktionsdeling i gæld til den internationale funktionalismes tankegods fra 1930'erne. Det der tæller er funktionalitet med tilgængelighed og plads til dynamisk ekspansion. I 2004 står den lille henslumrende flyveplads og de store ubenyttede industrigrunde som et monument over 1960'ernes blinde tro på vækst og fremskridt.

Landskab

Morsø Foodpark og flyvepladsen ligger parallelt med højdekurverne på en skråning med et svagt fald mod Lyngsbro Bæk mod sydvest. Området opleves som åbent og forblæst. Mod sydvest, hvor landskabet falder svagt mod Lyngsbro Bæk og Erslev Kær, lukkes udsigten af Vildsundvejens linieføring.

Arkitektur

Når man kommer til Morsø Foodpark med de store haller, brede veje, store befæstede arealer og grønne plæner er det umiddelbart svært at forstå placeringen af et typisk industrikvarter ”ude på en pløjemark, hvor kragerne vender”. Den rå rationalitet og mangelen på hjerterum fortæller, at det med garanti ikke er stedets potentiale i form af landskabelige kig eller etablering af markante læhegn, der har vejet tungt, men snarere økonomisk tænkning.

Bevaringstilstand

Evt. kilder

J. P. Trap. Danmark, femte udgave.

Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer.

Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Det bebyggede land

Tema

Handel

Emne

Lokale handelscentre

Mors 1:200.000 lokale handelscentre

Øster Assels, Redsted, Karby, Møllerup, Frøslev, Øster Jølby, Sdr. Dråby, Sejerslev

Emne

Lokale handelscentre

De fleste af landsbyerne på Mors har efter udflytningen af gårdene i forbindelse med udskiftningen langsomt skiftet karakter. Også landskabet omkring landsbyerne har gennem udskiftningen, udviklingen i landbruget, sammenlægningen af landbrugsjorde, skift i dyrkningformer og avl ændret karakter, hvilket kan aflæses i beplantningen, markerede markskel og inddæmmede arealer.. De større landsbyer som Sejerslev, Sdr. Dråby, Mollerup, Karby, Redsted, Øster Assels og Frøslev er blevet udfyldt på de åbne tofter, udvidet med flere nye huse og mindre parcelhusområder. De rummer både butikker, erhverv, service og skoler. De betragtes ikke lokalt som landsbyer men anses mere som lokale handelscentre.

Før i tiden var detailhandelen livlig i disse bysamfund, men med udviklingen er generelt mange af lokalbutikkerne i disse nære samfund lukket. Butikkerne er stort set væk i Sdr. Dråby. I enkelte af byerne er der dog stadig en vis handel som i Sejerslev, Karby, Øster Assels, Frøslev og især i Øster Jølby. Nogle af byerne er domineret af større virksomheder som Mollerup og Redsted.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		4. Sejerslev by
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Landskabet omkring Sejerslev er et kuperet bakkeland med flere ret høje punkter. Bakkelandet danner flere steder bratte klinter ned mod Limfjorden eller mod det marine forland. Det tertiære moler danner underlaget for istidsdannelserne
	Kultur	Sejerslev er kendt i skriftlige kilder siden 1297 som Sogorsflos, men dens beliggenhed er sandsynligvis af ældre dato. Den oprindelige landsby er kendetegnet som en slynget vejby og denne vejstruktur er stadig genkendelig. Den nye udvidelse af landsbyen er sket mod nord omkring den gamle landevej mellem Nykøbing og Feggesund.
	Landskab	Den gamle landevej Nykøbing Feggesund går gennem Sejerslev og udgør dennes hovedgade. En nyere omfartsvej går vest om byen. Den sydligste og ældste del af landsbyen ligger lavt og smukt placeret mellem bakkerne. Fra den sydlige del af byen er der flere kig mellem bygningerne til landskabets høje kant. Byens senere udvidelse mod nord ligger sydvendt på det her jævnt skrånende terræn. Byen kan repræsentere flere institutioner og småbutikker
	Arkitektur	Byen virker meget homogen og sammenhængende. Omkring kirken er der en bebyggelsesmæssig tæthed af overvejende mindre rødstens længehuse, der er placeret tæt ud til vejen. De danner et fint rum af bymæssig karakter og et sammenhængende bebyggelsesmønster. Udvidelsen mod nord har respekteret den oprindelige struktur og husene er også her placeret tæt ud til landevejen, dog med større mellemrum mellem de enkelte huse, der udgør et mere åbent mønster. Bebyggelsen som helhed markerer fint byens landskabelige placering. Den smukke kirke er den dominerende bygning i byen. Den er fra 1297 og består af romansk skib og kor med apsis samt et sengotisk tårn. Sammen med den smukke præstegård danner den et smukt åbent miljø i den tætte bymasse.
Bevaringstilstand		Den oprindelige landsbystruktur i vejnettet er fastholdt. Bygningsmassen er overvejende fra første halvdel af 1900-tallet og velholdt. Nyere huse er indpasset med respekt for omgivelserne
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

8. Sdr. Dråby

1845 – i dag

Natur

I det nordøstlige Mors i Sønder Dråby sogn har landskabet et svagt bølgende terræn, der stedvist er næsten fladt. Terrænet sænker sig ved kysten jævnt ned mod en bræmme af strandenge, der er dannet som følge af landhævningen efter stenalderen. Det skovløse område har de fleste steder gode morænejorder

Kultur

Sdr. Dråby er kendt i 1430 som Droby og er oprindeligt kendetegnet som en vejkylngeby, der med tiden har udviklet sig til en langstrakt vejby. Ved Sdr. Dråby har der været et ud- og indskibningssted. Af fiskerlejet med huse, stejleplads og tjæregryde er der ikke mange synlige spor. Oprindeligt gik landevejen Nykøbing Feggesund gennem Sdr. Dråby, men en ny landevej er blevet anlagt øst for byen ud mod kysten.

Landskab

Langs kysten umiddelbart øst for Sdr. Dråby går landevejen Nykøbing Feggesund. Den langstrakte by følger kysten på grænsen mellem landbrugsområderne og strandengen ved Dråby vig. Efter anlæggelsen af den nye hovedvej, der går uden om byen, er den gamle mole blevet lukket inde i strandengen og de inddæmmede arealer, og en ny mole er blevet bygget, hvorfra der drives lidt fritidsfiskeri. I strandengen ses stadig den gamle tjæregryde og flere småskure relateret til fiskeriet. De fleste butikker i Sdr. Dråby er efterhånden lukket

Arkitektur

Ankommer man til Sdr. Dråby fra Nordmorsvej ser man langsomt byen dukke op i hele horisonten som perler på en snor. Mod syd danne den ensidige vejbebyggelse et meget fint homogent mønster, hvor der mellem de enkelte huse er enestående kig til strandengen og fjorden. Mod nord er der en større fortætning og denne del af byen udgør et samlet tæt mønster af bymæssig karakter. Den lille romanske kirke ligger ud til hovedgaden som den øvrige bebyggelse dog på en mindre forhøjning omgivet af en høj beplantning, hvilket går at anlægget træder tydeligt frem i bybilledet.

Bevaringstilstand

I Sdr. Dråby er det vigtigt at friholde strandengene for bebyggelse for ikke at sløre byens ene unikke landskabelige placering. Endvidere er det et smukt træk med de mange kig mellem husene ned til fjorden i byens sydlige ende, hvilket ikke bør blokeres af hegn, bebyggelse og beplantning.

Evt. kilder

TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		21. Mollerup
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	På midten af Mors i Mollerup sogn er terrænet jævnt bakket. Landskabet stiger mod syd, hvor Folstedhøje når 55 m. I syd er jorderne overvejende sandede medens de mod nord er mere lerede. Udover lidt plantage er der ingen skov. Umiddelbart øst for det gamle Mollerup omkring kirken lå et langstrakt nordsyd gående vådområde, der senere er blevet drænet.
	Kultur	Byen Mollerup er kendt i 1392 som Myelthrup. Den er oprindelig karakteriseret som en forteklyngeby. Dette gælder stadig for landsbyen omkring kirken, hvorimod en senere udvikling af byen opstået omkring den gamle mølle mere kan karakteriseres som en lige vejby.
	Landskab	Landskabet gennemskæres af mange småveje og stikveje, der forbinder de mange forholdsvis tæt beliggende gårde i området. Det tidligere vådområde øst for kirkebyen, som nu er et tørlagt dalstrøg, adskiller den oprindelige landsby fra den nyere bebyggelse langs vejen ved møllen. Her har byen udviklet sig omkring en større maskinhandel og en del af detailhandelen er efterhånden forsvundet.
	Arkitektur	Mollerup er fysisk opdelt i tre forskellige bebyggelsesmønstre. Dels er der det nære miljø omkring kirken med flere større gårde, dels den lille bebyggelse syd herfor ved korsvejen, hvor den gamle skole og smedjen lå og dels den langstrakte bebyggelse langs Østervang ved den store maskinhandel og møllen. Kirken er en af øens mindste. Den ligger hævet over de omkringliggende gårde, men især fremstår den meget flot set fra vejen mod nord, hvor den træder tydeligt frem i horisonten i det bare landskab.
Bevaringstilstand		Miljøet omkring den gamle landsby med kirken og de store gårde er velbevaret. En eventuel udviklingen af byen ville være hensigtsmæssigt omkring den nyere bebyggelse langs Østervang
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

23. Karby

1845 – i dag

Natur

Karby tangerer en flade af hævet havbund fra stenalderen og en moræneformation dannet af istidens gletschere.

Kultur

Karby stammer tilbage fra 1297. Byen blev udskiftet i 1779. I 1955 var der 270 indbyggere fordelt på 98 husstande. Den smukke, blytækte, romanske kirke med det robuste tårn fra 1756 ligger strategisk placeret med udsigt til vandet og kontrol over vejkrydset, der giver adgang til Ness Sund og Vester Hvidbjerg. I hovedgadens bebyggelse af små landevejshuse fra 1800 tallets slutning og 1900 tallets begyndelse er der, som noget særligt, en enkelt bondegård. Spor fra gamle dage er endvidere de nedlagte butikker. I 2004 vidner parcelhusbebyggelsen mod sydvest og ærkstederne om en by med livskraft.

Landskab

Karby tangerer med sin placering en flade af hævet havbund og kanten af en moræneformation. Fra Karby, mod nordvest er der udsigt til et lavtliggende område med sivskove og søer, Karby Vig og Visby bredning. Mod syd og øst fra landevejen til Vester Hvidbjerg og ved Bækbro er der udsigt til et smukt storbakket landskab.

Arkitektur

Når man kommer til Karby fra Ørndrup Mark er der på den første strækning inden Bækbro en vejbebyggelse med åbne strækninger, hvorfra der er udsigt til landskabet. Her ligger en gammel bondegård med sin længe placeret helt ude i vejkanten. Mødet mellem småhusbebyggelsen og bondegårdslængen, med den markante, høje sokkel er et oplevelsesrigt skalaspring. På det næste afsnit mod Kirken, der står som fixpunkt, er bebyggelsen af lave murede landevejshuse så tæt, at rummet får en bymæssig stemning. Mødet med kirken på den hævede, granitomkransede banke med kirkegården, er af høj arkitektonisk kvalitet. Trods den tilbagetrukne, ophøjede placering, der fortæller at kirken er noget for sig selv, er kirken med sin urfjeldstunge tyngde og kraftfulde form hele tiden nærværende. Men ikke nok med det. Foran kirken formidler en delikat tragtform mødet med landevejen fra Vester Hvidbjerg. Ved vejstykkerne mod sydvest og sydøst er man næsten ude af byen, men med forskellige oplevelser. Mod Vester Hvidbjerg hvor en sidevej med parcelhuse passerer falder terrænet brat, mens vejen mod Ness stiger.

Bevaringstilstand

Størstedelen af Karbys landevejshuse er slidte og præget af uheldig vedligeholdelse, hvad angår udskiftning af vinduer, døre og tage.

Evt. kilder

J. P. Trap. Danmark, femte udgave.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		26. Redsted
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	På det sydlige Mors i Redsted sogn er den nordlige del stærkt kuperet med stejle skrænter og mosedrag med en temmelig sandet jordbund. Flere steder findes der hede og plantager, og der er store grusgrave. Den sydlige del af området er mere jævnt bakket med ret gode jorde.
	Kultur	Redsted er kendt i 1376 som Redstedt. Den er karakteriseret som en vejklyngeby. I 1800 tallet var strukturen meget åben, men efter 1900 har byen udviklet sig omkring det gamle slyngede vejnet som stort set er bevaret i en bymæssig fortætning, der især er sket langs den østvest gående hovedgade Gammel Møllevej. Byen har udviklet sig omkring en stor maskinhandel, der er vokset ud af den tidligere landsbysmedie og maskinfabrik med bl.a. møllebyggeri.
	Landskab	Umiddelbart nord for Redsted går landevejen Nykøbing-Næssund. Fra byens østvest gående hovedgade Gammel Møllevej er der mod nord en vidt forgrening af småveje, som bebyggelsen ligger koncentreret omkring. Byen ligger specielt placeret i landskabet på tværs af højdekurverne i den nordlige ende af en lang dalslugt, som i en landskabelig skål, hvor hovedgadens stiger karakteristisk fra midten mod både øst og mod vest. Landskabet har været præget af mange nu tørlagte vådområder. Byen har en stor maskinhandel og næsten al detailhandel er forsvundet.
	Arkitektur	I det rimeligt kuperede terræn ligger en blandet bebyggelse af nye og gamle huse tæt ud til Gammel Møllevej. Husene er overvejende mindre længhuse bygget af røde sten, som danner et karakteristisk kompakt bebyggelsesmønster af bymæssig karakter. Mod nord langs Redstedvej er bebyggelsen mere åben og forstadspræget. Mindre koncentrationer af bebyggelse findes omkring de mange småveje i et yderst forgrenet net. Midt på hovedgadens sydlige side ud mod det åbne land ligger den store maskinhal og dominerer tydeligvis de omkringliggende småhuse via dens volumen. Kirken ligger højt placeret mod nord og troner smukt over byens lave bebyggelse. Generelt er byen velholdt, men flere uheldige vedligeholdelser findes punktvis hvad angår udskiftning af tage og vinduer.
Bevaringstilstand		
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961

Kulturmiljø		33. Øster Assels
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det sydlige Mors i Øster Assels sogn er landskabet jævnt bølget og ikke særlig højtliggende. Mod sydvest løber landskabet ud i den lave Hestør Odde. Mod øst ligger det nu afvandede Ørding-Sillerslev kær, der i stenalderen var en bugt ind fra Limfjorden. Jorderne er næsten overalt lerede og gode. Øster Assels er mod nord og mod vest omgivet af langstrakte vådområder, hvori Storup å med en sidegren løber.
	Kultur	Øster Assels er kendt i 1484 som Atzels og er oprindelig kendetegnet som en uregelmæssig vejfordeby med bykoncentration omkring kirken. Byen har udviklet sig mod syd omkring det oprindelige vejsystem. Det oprindelige vejsystem er stadig fastholdt. Især de små krogede veje omkring kirken er interessante.
	Landskab	Den gamle landevej mellem Nykøbing og Øster Assels går gennem byen og udgør en del af hovedgaden. Mellem vådområderne slynger byen sig svagt på et mindre højdedrag med et moderat fald til alle sider dog stærkest mod Storup å. Landskabet er skovløst. Øster Assels er en udpræget serviceby med flere butikker og småerhverv.
	Arkitektur	Omkring byens vejkryds er der en bebyggelsesmæssig fortætning med flere toetages bygninger. Bygningerne er overvejende bygget af røde sten. Denne mørke og kompakte bymasse udgår et dominerende bebyggelsesmønster. Langs Hestørøddevej, hvor byens udvikling er sket, ligger de små enetages huse tæt ud til vejen og danner et karakteristisk langstrakt bebyggelsesmønster. Mod vest ligger husene mere spredt langs flere parallelle småveje. Den store romanske kirke med et sengotisk tårn ligger på et åbent område højt placeret i byens nordlige ende i den gamle bydel. Kirken er omgivet af bygninger på alle sider og dens størrelse og placering dominerer tydelig de nære omgivelser. Den gamle præstegård ligger i byens østligste ende i et meget fint større parkområde umiddelbart syd for landevejen.
Bevaringstilstand		Generelt god, men ikke alt vedligeholdelse er foretaget lige nænsomt med hensyn til uheldige tage og vinduesudskiftninger Fasthold den store park med præstegård.
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

8.02.04

Landskabstype

Det bebyggede land

Tema

Tro og skik

Emne

Frimenighed, missionshuse, forsamlingshuse

Mors 1:200.000 – Frimenighed, missionshuse, forsamlingshuse

Øster Jølby

Alsted

Ljørslev

Emne

Frimenighed, Indre Mission, folkelige bevægelser.

I 1871 blev der stiftet en valgmenighed med medlemmer over hele Mors, dele af Thy, Hanherrederne, Salling og Himmerland og samme år opførtes Ansgarkirken i Øster Jølby. I 1883 blev den første frimenighed i Danmark dannet, da valgmenighedens præst insisterede på retten til at lade ukonfirmerede børn deltage i nadveren, og menigheden støttede ham. Siden har Ansgarkirken fungeret som frimenighedskirke. Til denne bevægelse hører også de grundtvig-koldske friskoler og Galtrup Højskole fra 1864, ligesom en række andre store initiativer er udsprunget af kredsen omkring Frimenigheden. Foreningslivet står stærkt på Mors, hvad bl.a. de mange fine forsamlingshuse vidner om. Det ottekantede i Galtrup fra 1876 var det første på øen, siden fulgte et hus i næsten alle sogne. Hovedparten var opført inden 1916. Siden er flere udvidet eller bygget om, især sidst i 1940'erne og -50'erne. Hovedparten er endnu i brug, og danner ramme om alle slags møder, fester og sammenkomster. Indre Mission var som helhed knap så udbredt på øen, men stod dog i flere årtier, måske i første halvdel af 1900-tallet, stærkt i flere sogne. Det første missionshus blev bygget i Ejerslev 1890 og herefter fulgte godt et dusin yderligere. Der ligger ofte et missionshus, hvor fiskeriet var en særlig vigtig næring, som i Ejerslev, Sillerslev, V. Assels, og Sundby – men de findes lige så ofte ”inde” på øen. Ofte var der både forsamlingshus og missionshus i samme by, og de to retninger kunne udvikle sig til partier, der stod stejlt overfor hinanden, så byerne blev splittet. Man gik ikke bare til hver sit forsamlingssted, men også til hver sine handlende o.s.v. I dag er flertallet af de lokale kredse nedlagt og missionshusene solgt og indrettet til beboelse. En lille del er dog endnu i brug.

Også andre folkelige bevægelser har sat sig spor, først og fremmest Arbejderbevægelsen i Nykøbing, hvor bygningen, der husede det første Arbejdernes Forsamlingshus stadig findes i Nørregade, mens det ny fra 1930 er nedrevet 1999. Hertil kommer en del fagforeningshuse, først og fremmest SID, oprindelig Havnearbejdernes hus.

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

14. Øster Jølby

1845 – i dag

Natur

I det nordlige Mors i Øster Jølby sogn falder det noget bakkede landskab stejlt mod syd mod et stort eng og mosedrag, der følger Lyngbro Bæk. Denne lavning var i Stenalderen en fjordarm, hvorfra en gren yderligere strakte sig mod nord langs områdets vestlige grænse. De noget afvekslende jorde er skovløse.

Kultur

Den oprindelige landsby bestod af en lille samling gårde omkring øens mindste romanske kirke midt i sognet og syd for den nuværende bydannelse. Den er vokset op i 1800-tallet omkring den gamle hovedlandevej mellem færgestederne, Præstbrovej, og den blev tilført ekstra vækst med Højskolen, oprettet af Poulsen Dal i 1864, hele den grundtvigske bevægelse, og ved at blive centrum for Frimenigheden. Højskolen er i dag efterskole (også landets første), en del af husene i området er opført som lærerboliger, og ved Poulsen Dalsvej er den tidligere lærerbolig og husflidsskole nylig blevet istandsat. Det 8-kantede forsamlingshus fra 1876, der (i sidste øjeblik) blev reddet, restaureret og fredet i 1970'erne danner atter rammen om mange aktiviteter og for arrangementer, der rækker langt udover nærområdet. Frimenigheden oprettede også eget alderdomshjem, Ansgarshjemmet. Byen er præget af aktivitet med flere handlende og håndværksvirksomheder. Ved Poulsen Dalsvej ligger stadig Heides værksteder, hvorfra hundredevis af klapsejlere o.a. mølletyper i sin tid er leveret til Mors som det øvrige Jylland.

En senere udvikling af byen er sket mod syd ved udstykning af landbrugsejendomme til parcelhus og villabyggeri omkring et stort set nyt vejsystem.

Landskab

Den nye hovedlandevej A26 fra Sallingsund til Vildsund slår et sving umiddelbart sydvest for byen og fører således trafikken uden om byen. Øster Jølby ligger smukt i det bakkede landskab med en vid udsigt mod øst og syd til det brat faldende landskab.

Arkitektur

Ansgarkirken ligger åbent ud til Præstbovej tætte bebyggelse, hvor kirkeomgivelsernes kraftige beplantning markerer dens placering i bybilledet. Den er opført i 1871 som grundtvigiansk valgmenighedskirke. Kirken er opført i røde sten med skiffertag i spidsbuestil og består af langhus men tresidet korafslutning, korsarme med krenelerede gavle samt tårn med pyramidetag.

Ud til Poulsen Dalsvej ligger det store nu fredede 8-kantede og smukke forsamlingshus frit på grunden, der er omkranset af høje træer, hvilket fremhæver anlægget i bebyggelsen.

Bevaringstilstand

Bevaringstilstanden er god

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		34. Ljørslev
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	I det sydøstlige Mors i Ljørslev sogn er terrænet de fleste steder stærkt kuperet og rigt på stejle skrænter, bratte slugter og mellemliggende moselavn timer. Smukke skovklædte bakker afgrænser bakkelandet mod de lave engstrækninger, hvor stenalderhavet tidligere sendte en fjor ind fra Limfjorden
	Kultur	Ljørslev er kendt i 1402 som Lørlesogen. Den kan karakteriseres som en vejklyngeby. Det oprindelige vejforløb er velbevaret, og byens fortætning er sket ud til dette.
	Landskab	Landsbyen ligger smukt i det kuperede landskab, hvor vejnettet slynger sig omkring de mange bakker. Det underordner sig og markerer på bedste vis de terrænmæssige forhold, der yderligere understreges af landsbyens tætte vejbebyggelse.
	Arkitektur	Bebyggelsen i landsbyen som helhed underordner sig det slyngede vejsystem i et smukt mønster. Fortætningen er størst syd og nord for kirken. Mod vest tynder bebyggelsen ud i en mere åben og tilbagetrukket struktur. Et usædvanligt og karakteristisk træk ved landsbyen er forekomsten af mange tætte trægrupper, der sætter et særligt præg på byen. Især i byens vestlige side er dette træk tydeligt, idet den gamle præstegård nærmest ligger inde i skovagtige omgivelser. Den forholdsvise store kirke ligger smukt på en lille bakke i den østlige del af byen højt hævet over den øvrige bebyggelse. Set fra landskabet i nord virker kirken dog ikke dominerende i det kuperede terræn. Tæt ud til Højriisvej ligger byens meget fine missionshus, guldpuddet med hvide optrukne gesimsbånd og lyser op i den ellers mørke bebyggelse.
Bevaringstilstand		Strukturen er fin og byen er som helhed i udmærket stand
Evt. kilder		TRAP Danmark 1961
Evt. kilder		Den store danske encyklopædi, Gyldendals Forlag Trap Danmark 1961

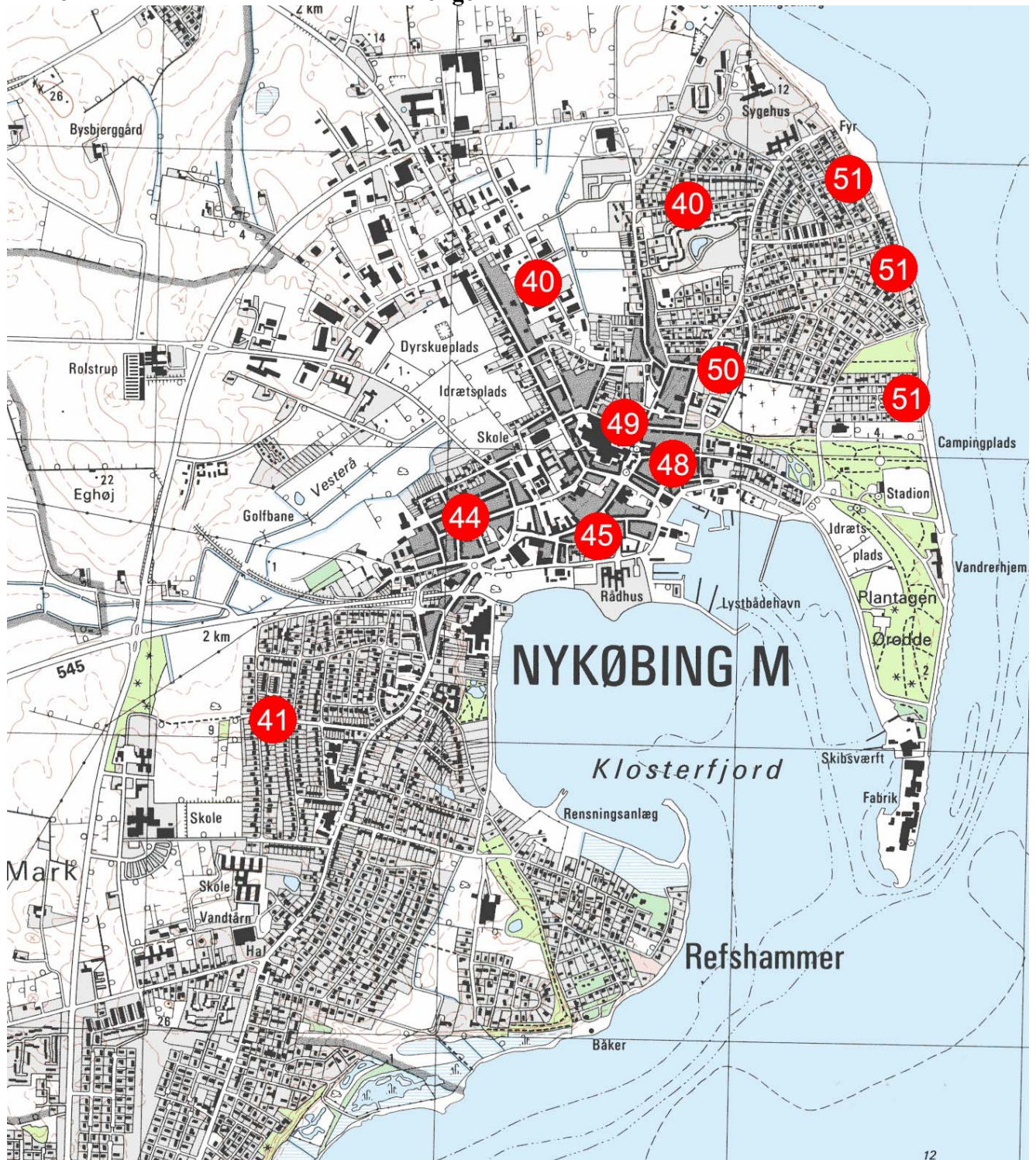
KØBSTADEN
BYMIDTE OG SERVICE

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato
Landskabstype
Tema
Emne

8.02.04
Købstaden
Bymidte
Boliger

Nykøbing 1:25.000 Boligområder

Møllvænget, Havekvarteret, cementboligbyggeri v. industri, Fuglekvarteret, Boligområde 1910-40 v. Dueholm Kloster, Kirkeholmen, Fiskerbyen, Nørregade

Emne

Nykøbings boligkvarterer

Nykøbing er grundlagt i 1200-tallet, men det eneste der er bevaret fra middelalderen er stort set gadeforløbet i midtbyen, de gamle skel til og i bymarken samt for en del landskabets karakteristika.

De ældste spor af byen er fundet omkring Helligåndsåen langs det nuværende Ringsgade og altså ved den ældste del af Havnen. Herfra bredte bebyggelsen sig omkring et enkelt hovedstrøg, det nuværende Algade, Nørregade, Vestergade og en del af Østergade. Heromkring var enkelte mindre gyder og stræder. Bygrænsen lå ved hhv. Dueholm Å og ved enden af Nørregade. Der er intet bevaret bygningsmæssigt fra middelalderen eller de følgende århundreder. Bybrande og anden krise i specielt 16- og 1700-tallets første halvdel bremsede byens vækst, og befolkningstallet nåede et lavpunkt o. 1800. Herefter steg det atter langsomt i første del af århundredet og særdeles stærkt herefter. I første omgang bebyggedes tomme grunde indenfor bygrænserne, og ejendomme opdelt i flere boliger.

De første huse umiddelbart udenfor bygrænsen, i landsognet (Dueholms jorder samt bymarkerne) bygges langs indfaldsvejene fra midten af 1800-tallet – Vesterbro, den gamle og den ny Vildsundvej over kæret (Markedsgade og nuværende Nørrebro). Den store vækst i disse områder kom dog først omkring 1900. Her udstykkes den sidste del af Dueholm, og landsognet optages i Nykøbing Kommune. De gamle bygrænser var sprængt. Hovedparten af byggeriet var små en eller tofamiliehuse med lidt gård og havejord. Det første villa-byggeri ses ved Vesterbro og i Østergade. Efter Første Verdenskrig gik byggeriet m.m. i stå, men ikke befolkningstilvæksten – og byen led de næste mange årtier af markant boligmangel. Der blev bygget ”midlertidige” barakker ved Odgaardsvej og indrettet husvildeboliger i bl.a. den gamle sparekasse og private realskole, begge nu nedrevet. Problemerne blev først efterhånden afhjulpet med Andelsboligbyggeriet, det største med opførelsen af Møllevænget og Højbro i 1940’erne og -50’erne, men også mindre byggeri sås som i Markedsgade og Filtenborggade. På samme tid opførtes en del Socialfilantropisk boligbyggeri, bl.a. ved Tingvej og Enghavevej. Og der dannedes boligforeninger, her opførtes bl.a. husene i cement ved Grøndalsvej. En-families huse og villaer opføres på en del af byens Indmark, som kvarteret mellem Fredensvej og Vejmøllehøj (Vandtårnet).

Fra o. 1970 tager parcelhus- og typehus-byggeriet fart på ny grund. Mod nord, på Indmarken, ombygges have- og sommerhuse efterhånden til helårsbrug – og en del planteskolejord udstykkes til samme brug (østsiden af

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Fyrrevej – blomsterkvarteret). De tidligere Dueholm Markjorder i retning af Sallingsund inklusiv Refshammer, der for en del var blevet til mindre landbrug dels planteskoler, udstykses også til bebyggelse. En del nyt andelsboligbyggeri ses også i sidste del af 1970'erne og -80'erne, bl.a. på den gamle sygehusgrund ved Østergade og mellem Markedsgade og Fyrvejen (Fuglsøparken). I perioden efter 1945 er boligarealet mangedoblet, uden at befolkningstallet er vokset.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		50. Møllevænget
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Møllevænget ligger på den nordøstlige morænebakke, der blev dannet af istidens gletschere.
	Kultur	Indtil starten af 1900-tallet var der, hvor Møllevængets blokke ligger på den højeste del af området markjorder – en del af Nykøbings Indmark. På området bag Ting- og Arresthuset fra 1926 blev øens dyrskue afholdt fra 1896 til 1951. Og de åbne arealer blev brugt til cricketspil (Nykøbings ”nationalsport”) endnu efter opførelsen af de første blokke. Nedenfor, fra Nørregade til den nuværende plantage, lå byens ældste anlæg fra 1818, der måtte vige da opførelsen af N. A. Christensen og Hustrus Stiftelse, M. C. Holms og Hustrus Stiftelse og De Gamles Hjem gav startskuddet til en ny bydel. Mens den økonomiske vækst og boligbyggeriet gik i stå efter Første Verdenskrig fortsatte befolkningstilvæksten. Og byen led udpræget af boligmangel i perioden. I 1942 blev Nykøbing Andelsboligforening oprettet. Den lod bl.a. Møllevængets blokke opføre fra 194x–1950 – først og fremmest til børnerige familier, og tilbød en markant forbedring af boligforhold og levevilkår.
	Landskab	Ved Tingvej overfor Møllevænget ligger et område med social-filantropisk byggeri, enkelthuse i røde mursten opført 19.. Møllevænget ligger på den nordøstlige morænebakke, der skrånede mod vest. Mellem de tre etager høje blokke er der glidende overgange til åbne parklignende rum med velholdte plæner, klippede træer og buske. Fra Tingvej, der tangerer bebyggelsen, er der udsigt til kirkegården og Anlæggets høje træer. Fra Dyrskuevej er der udsigt til skalaspringet mellem Møllevængets blokke og Markedsgades små prunkløse huse.
	Arkitektur	Møllevænget er med de velproportionerede solorienterede blokke med karnapper, fremskudte indgangspartier, det omhyggeligt udførte røde murværk og de hvide vinduer en arkitektonisk værdifuld bebyggelse. Men ikke nok med det. Som en kvalitet af de sjældne indgår Møllevænget på eksemplarisk vis i et samspil med byområdets stiftelser og Ting- og Arresthuset. Fornemmelsen for de bymæssige sammenhænge åbner for et bevægelsesmønster, der inddrager åbne, grønne, parkmæssige rumdannelser, der via en sti forbindes med Anlægget. Det skete efter den internationale funktionalismes ideer om lys og luft, og området står med sine store fællesarealer og bygningsvolumener som et tankevækkende alternativ til bycentrets og parcelhusområdets tankegods om privat ejerskab til den fædrene jord.
Bevaringstilstand		Bebyggelsen er som helhed velholdt. Det trækker dog fra med de uheldige vinduesudskiftninger og de renoverede karnappers postmoderne gesimser.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Bydelsatlas, Nykøbing Mors. Bevaringsværdier i byen og bygninger 1999. Afdelingen for restaurering, by- og bygningspleje, Arkitektskolen i Aarhus. Mette Hellekov Madsen, Lina Bonde Andersen, Bruno Viuf Larsen.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		51. Havekvarteret
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Havekvarteret på Øroddes flade ligger på hævet havbund fra stenalderen. Havekvarteret på den østvendte skråning ligger på en morænebakke, der blev dannet af istidens gletchere.
	Kultur	Havekvarterets historie fra 1950'erne til 2004 kan kortfattet beskrives som en proces med stadierne kolonihavehus, sommerhus og mondæn villa. Processen i dens fulde spændvidde kan iagttages i området, der afgrænses af Granskovvej og Porsvej. Her er de grusbelagte veje og bebyggelsens variation historiske spor, der understøtter stemningen af pionertid. På den østvendte skråning er det vejenes forløb, samt parcelhusenes tilbagetrukne placering langs grundenes bagskel, der er noget særligt. Det er typiske træk for kolonihavers bebyggelsesmønster, hvor det gælder om at etablere store velbelyste arealer til rationel dyrkning. Hvordan den oprindelige bebyggelse var ses bedst ved Fjordvej, hvor et lille sommerhus endnu holder skansen.
	Landskab	Havekvarterets landskab er oplevelsesrigt. Ved Granskovvej, Havevej og Porsvej er landskabet fladt som en pandekage. Området nordøst for vandtårnet med Syrenvej, Rosenvej, Jasminvej, Bangsvej, Louisevej, Fjordvej og Liljevej ligger på en skråning med et markant fald mod kysten. Fra Langelinie og stranden ved Fyrvej er der udsyn i stort format til Livø Bredning og Sallingsund. Skal området overskues i sin helhed kan et besøg til vandtårnets top, hvor Marievej og Tjørnevej mødes anbefales.
	Arkitektur	Ud fra en arkitektonisk vurdering er havekvarteret oplevelsesrigt. Her er eksempelvis ved Fjordvej et beskedent lille træhus, som i forhold til områdets polstrede parcelhusfæstninger er livgivende ved sin ligefremhed. Sommerhusene er større og har en højere standard. Desværre er sommerhusene ofte udvidet med uheldige tilbygninger og carporte. Et fint eksempel på et sommerhus, der også fortæller om stedets udsatte beliggenhed, findes ved Langelinie nr. 69. Her giver sommerhusets placering på en lav banke beskyttelse mod oversvømmelse ved højvande. Villabebyggelsen er typiske parcelhuse med indkørsler og forhaver præget af planteskolernes slagtilbud.
Bevaringstilstand		Havekvarteret er med sine forskellige bygningstyper en levende proces, der ikke bør stoppes. Nøglen til en tydeliggørelse af historien er vejene med deres dimensionering og belægning samt det særegne bebyggelsesmønster.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

40. Bynært industriområde Cementboligbyggeri

1845 – i dag

Natur

Engarealerne er hævet havbund fra stenalderen. Skråningen mod engen er en hævet kystlinie, der afgrænser det nordøstlige morænelandskab, der blev dannet af istidens gletschere.

Kultur

De fugtige engarealer med deres vanskelige bundforhold blev anvendt til græsning langt ind i 1900 tallet. Økonomisk pres fører til etablering af flade, stabile sandbanker, der i kombination med fundering muliggør ny vækst med bynær industri indenfor den gamle kommunegrænse i 1960 ernes begyndelse. Grøndalsvej med sine små ”cementboliger” udbygges i 1940- og 1950 erne.

Landskab

Et vådt og fugtigt engareal ligger som en åben nord/syd orienteret græsflade. Bebyggelse og Limfjordsvejen lukker for udsigten til det åbne landskab mod nord. Industrierområdet er hævet ca. 1,8 meter i forhold til engen. Træbevoksning i skellet mod engen lukker for udsigt fra industrierområdet til engen. Det er en skam. Fra N.A. Christensensvej, der er industrierområdets rygrad, er der udsigt til kirkespiret. Fra den dobbeltkrumme vest- og nordvendte skråning med Grøndalsvejs ”cementboligbyggeri” er der kig til en dominerende skorsten.

Arkitektur

N.A. Christensensvejs bynære industrierområde er typisk med sine grønne plæner, store belagte flader, uindlevede skiltning, rationelle haller med facader af murværk, betonelementer med en overflade á la storknet strandbred og spraglede stålplader. Industrierområdets rumdannelser er diffuse og den arkitektoniske kvalitet er lav.

Sammenlignet med industrierområdet er Grøndalsvejs små ”cementboliger” en oase. Her tænkes på den disciplinerede placering på grunden, parallelt og vinkelret på Grøndalsvej. Det enkelte hus er med sit ligefremme formsprog, farveholdningen og terrasserne med lys og luft et fint eksempel på en tid, da troen på fremtiden var stærk.

Bevaringstilstand

Grøndalsvejs ”cementboliger” er velholdte men skæmmes af for-haver med en stemning af Jodle Birge, uindlevede havestuer og carporte.

Evt. kilder

J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer.

Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		41. Fuglekvarteret
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Fuglekvarterets morænebakke blev dannet af istidens gletschere. Skråningen mod Næssundvej er en hævet kystlinie fra stenalderen.
	Kultur	Frem til 1900 tallets begyndelse blev herregården Dueholms arealer syd for bycentret anvendt til græsning og dyrkning. Indlemmelsen af Dueholms landsogn i Nykøbing til en fælles kommune resulterede i 1908 i udstykningen af boligområdet ved Dueholmgade, Munkegade, Filtenborggade, Ny Grønnegade og Provst Schades Alle. Hermed var der åbnet for den sydlige byudvikling der i 1950- og 1960'erne førte til udbygningen af Fuglekvarteret med fritliggende enfamiliehuse.
	Landskab	Landskabet ved Fuglekvarteret er karakteriseret ved svagt bølgede bakker med fald mod nord og vest. Fra Riis Alle og Rørsangervej er der mod vest udsigt til de ubebyggede arealer øst for Limfjordsvej. Hvis man vil iagttage højdeforskellen mellem bymidtens flade hævede havbund og den morænebakke hvor fuglekvarteret er lokaliseret kan et besøg til højbro anbefales.
	Arkitektur	Fuglekvarteret er et vel planlagt parcelhusområde. Bindingerne hvad angår hustype, materialer, farvevalg og den disciplinerede placering på en linie langs vejene giver en fin helhed. Denne kvalitet trues af uindlevede tilbygninger i form af havestuer og carporte. Vær at fremhæve er Solsortevejs små, sympatiske, røde, murede huse, hvis rytme understøttes af det stigende terræn mod vest. Svalevej med sit smukke kurvede forløb er eksemplarisk ved den helhed der dannes af det homogene materialevalg og anvendelsen af den samme hustype.
Bevaringstilstand		Fuglekvarterets parcelhuse er velholdte, men områdets homogenitet og stringens er truet af uindlevede tilbygninger.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003. Dueholm, Kloster og herregård. Susanne Overgaard og Per Bugge Vegger.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		44. Boligområde 1910 - 1940
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Dueholmskvarterets boliger og Dueholm Kloster ligger på en lav flade af hævet havbund fra stenalderen. Klosterå der tidligere opdelte området er rørlagt.
	Kultur	Efter købet af hovedparcellen for 36.000 kroner i 1898 søgte Jørgen Sørensen, der også var ejer af Tekstilfabrikken, at få Dueholm indlemmet i Nykøbing. Ved årsskiftet fra 1901 til 1902 blev der dannet en fælles kommune. Det åbnede for udstykning af byggegrunde og anlæggelse af gader der i 1908 fik navnene: Dueholmsgade, Munkegade, Filtenborggade, Klingenbergsgade, Provst Schades Alle og Ny Grønnegade. Klosterås løb, der desværre er rørlagt, ses tydeligt på matrikelkortet som en øst/vestlig orienteret diagonal. Dueholmskvarteret er i 2004 et fint boligområde med en bymæssig stemning. Dueholm Kloster har siden 1909 fungeret som museum.
	Landskab	Landskabet ved i Dueholmskvarteret opleves, bortset fra små delikate stigninger, som fladt. Fra gaderne er der kig til rumdannelse med en bymæssig stemning.
	Arkitektur	Dueholmskvarteret er et boligkvarter af høj arkitektonisk kvalitet. Selv om området er udstykket på samme tid har gaderne forskellig tæthed og udnyttelsesgrad. Ny Grønnegade er den mest bymæssige med sine murede røde dobbelthuse med karakterfulde kviste placeret helt ud til gaden. Klingenbergsgade er en mellemform. Her er husene mod øst placeret helt ud til gaden, mens bebyggelsen med murer mestervillaer mod vest har små forhaver. Provst Schades Alle er den mest varierede med en blanding af fritliggende villaer og byhuse trukket helt ud til gaden. Fælles for den tætte gadebebyggelse, hvoraf mange er dobbelthuse i 1 ½ etage, er de smalle slipper, der giver spændingsfulde kig til baghaverne. Midt i kvarteret, for enden af Dueholmgade med de velbyggede villaer, ligger det gamle kloster der i dag huser Morslands Historiske Museum. Særlig oplevelsesrig er den bevarede fløj af det middelalderlige Dueholm Kloster. Her er det robuste, arrede murværk og facaden med de mange historiske spor rig på fortællinger.
Bevaringstilstand		Der er i Dueholmskvarteret behov for vejledning til imødegåelse af slid på murværket og uheldige vindues- og tagudskiftninger.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Bydelsatlas, Nykøbing Mors. Bevaringsværdier i byen og bygninger 1999. Afdelingen for restaurering, by- og bygningspleje, Arkitektskolen i Aarhus. Mette Helleskov Madsen, Lina Bonde Andersen, Bruno Viuf Larsen. Dueholm, Kloster og herregård. Susanne Overgaard og Per Bugge Vegger.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		45. Kirkeholmen
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Kirkeholmen er en lav morænebakke, der blev formet af istidens gletschere. Morænebakken ligger som en ø, hævet over den hævede havbund fra stenalderen.
	Kultur	Efter en alvorlig stormskader i 1600 tallets begyndelse skulle den gamle Sankt Klemens, der var indviet til de søfarendes skytsengel, have hjælp. Det var ikke sidste gang. Ud over pengehjælp indsamlet lokalt og i landets øvrige kirker, var det efter reformationen Dueholm Klosters kirke der måtte holde for. Med mursten, tagsten, tømmer og inventar. Det hjalp ingenting og i 1884 blev kirken lukket. Efter nedrivning af den gamle kirke stod en ny klar til indvielse i 1891. I 2004 giver kirken med sit himmelstræbende, slanke spir Kirketorvet, der er bymidtens ældste torvedannelse, identitet. Det gør også oplevelsen af den tangerende Algades travle byliv til noget særligt. Ved mødet mellem kirkeholmen og Algades bagskel minder gamle gravsten om den tidligere kirkegård.
	Landskab	Kirken og Kirketorvet ligger på en lav banke, hvis tværsnit bliver tydelig når man til fods går gennem Toftegade. Også muren omkring kirken ved Kirkegade og Kirketorvet fortæller om den hævede placering i forhold til det flade maritime forland. Fra kirken er der mod vest og nordvest udsigt til Toftegades og Algades bagbygninger. Mod nord, fra trappen der fører op til kirken er der udsigt til Kirketorvets fine bymæssige rumdannelse. Fra Kirketorvet er der kig til Algades kurvede forløb samt ved Havnegade kig til havnen.
	Arkitektur	Kirkeholmen med kirken og Kirketorvet er af høj arkitektonisk kvalitet. Integreret, men alligevel sig selv nok, ligger kirken dominerende i ophøjet position, omgivet af gamle træer og afgrænset fra Kirkegade og Kirketorvet af lave støttemure af murværk og granitblokke. Med sit hoved- og tværskib, firkantede tårn og ottekantede, kobberdækkede spir, indlevede mureværksdetaljer og veludførte håndværk er kirken en værdig markering af byens ældste byrum. Kirketorvet, der i forbindelse med byens 700 års jubilæum blev renoveret, er en velafgrænset bymæssig rumdannelse med en fornem granitbelægning, indlevet byinventar og en kunstnerisk udsmykning der gør en forskel. Fra kirkeholmens grønne plæne er der oplevelsesrige kig til Algades og Toftegades varierede bagbebyggelse.
Bevaringstilstand		Kirkeholmen er i sit samspil med Kirkegade, Toftegades og Algades bagsider samt det bymæssige Kirketorvet et anlæg af høj arkitektonisk kvalitet. Algades uskønne markiser, og uheldigt vedligehold trækker dog fra.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. By og Ø. Nykøbing på Mors 1299 – 1999. Per Noe og Susanne Overgaard.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		48. Fiskerbyen
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Områdets lave flade er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Fiskerbyen afgrænses nord og syd af Østergade og Fjordgade. Mellem de to næsten parallelle gader løber fire tværgader. Det er Ringsgade, Smallegade, Bryggergade og Skovgade. Området langs Helligåndsåens løb blev bebygget i 1200 tallet og tilhører Nykøbings ældste middelalderlige bebyggelse. Anlæggelsen af Smallegade, Bryggergade og Skovgade brød de oprindelige store matrikler op i mindre dele. Ved Nygades forlængelse mod havnen i 1970'erne mistede Ringsgade, der var en vigtig hande­lsgade, sin betydning. Områdets bebyggelsesmønster kan føres tilbage til middelalderen, men bebyggelsen stammer fra midten af 1800 tallet.
	Landskab	Fiskerbyen er lokaliseret på en landskabsflade, der stiger svagt mod Østergade. Fra Ringsgade er der udsigt til havnen. Mellem husene er der ved porte og smalle slipper kig til varierede baghaver.
	Arkitektur	Fiskerbyen med dens lave huse i 1 og 2 etager og renoverede gader med smukke naturstensbelægnin­ger er som helhed arkitektonisk værdifuld. Området der er præget af byfornyelse er eksemplarisk for den respekt der udvises overfor den eksisterende bebyggelse. Ringsgade er interessant for sit samspil mellem den gamle bebyggelse og den nye sikkert formede stilfærdige byfornyelse i forbindelse med Nygades gennembrud. Smallegade giver med sit røde murværk og rummets dimension en stærk bymæssig oplevelse. Stor effekt har trappestenene der stikker ud i båndet med pigstensbelægning. Bryggergade er præget af stor ombygningsaktivitet og punktvis fint indpasset sanering. Ved overgangen til Fjordgade er der et fint lille torv. Skovgade falder svagt mod havnen. Ved mødet med Østergade er der et delikat tragtform. Fjordgades kurvede forløb er spændingsfuldt. Her er der gaden kig til havnen.
Bevaringstilstand		Som helhed er Fiskerbyen et boligområde af høj kvalitet, og Nykøbing Kommune fortjener ros for sin indlevede sanering. Trods disse kvaliteter haster det med vejledning om god byggeskik for at undgå uheldigt vedligehold.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Bydelsatlas, Nykøbing Mors. Bevaringsværdier i byen og bygninger 1999. Afdelingen for restaurering, by- og bygningspleje, Arkitektskolen i Aarhus. Mette Helleskov Madsen, Lina Bonde Andersen, Bruno Viuf Larsen.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		49. Nørregade
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Nørregade løber over to landskabstyper. Ved det gamle rådhus består fladen af hævet havbund fra stenalderen. Ved Nørregades højeste punkt ved Markedsgade er vi, hvor den nordøstlige morænebakkes kuperede landskab begynder.
	Kultur	Nørregade er Nykøbings indfaldsvej fra det nordlige Mors. Ifølge en lov fra 1671 var Nykøbing et selvstændigt tolddistrikt. Grænsen gik mellem land og by. Al færdsel til byen skulle passere enten Nørrebom ved Nørregades afslutning, Vesterbom ved åen i Vestergade. Efter anlæggelsen af en ny landevej over Kæret kom endvidere Ny bom i Nygade til. Konsumtionsafgiften blev afskaffet i 1851. Spor af det gamle bomhus kan i 2004 stadig opleves ved Nørregade 24. hvor den ene halvdel blev revet ned i 1969. Nørregades oplevelsesrige variation fortæller om en udvikling over tid, drevet af individuel fortagsomhed. Overgangen til murstensbyggeri finder sted i midten af 1800 tallet.
	Landskab	Nørregade er anlagt på en flade med en jævn stigning mod nordøst. Der er ingen store landskabelige udsigter, men fine kig i Nørregades længderetning samt til sidegaderne, Ringsgade, Østergade, Asylgade, M. C. Holmsgade, Skovvej og Markedsgade. Fra Nørregade er der mod sydvest et fint kig til kirkespiret, der står som fixpunkt. Ved Rådhusstorvet, som Nørregade tangerer, er der et fint kig til det arkitektonisk værdifulde gamle rådhus.
	Arkitektur	Nørregade er, med sit byggeri i 1 til 2 etager, det store spænd i bebyggelsens alder, skalaspringene mellem Morsø Jernstøberi og de små prunkløse landevejshuse, samt de mange sidegader, karakteriseret ved oplevelsesrig variation. Bomhuset ved Nørregade har sin historie. Herudover fortjener det det fine velproportionerede længehus med begravelsesforretningen særlig opmærksomhed for sin tjærede sokkel og den smukt rødkalkede facade. Naboen der formidler overgangen til M. C. Holmsgade er med sin lave mur mod gården og det lille baghus et fint eksempel på et retningskift i bebyggelsesmønstret. I Nørregades højere beliggende del ved Markedsgade er Nørrebo en fin repræsentant for 1920 ernes muremestervillaer.
Bevaringstilstand		Det enkelte hus er ikke noget i sig selv, men som helhed er gaden interessant. Bebyggelsen er præget af uheldig vedligeholdelse i en grad der kræver hurtig indgriben. Gerne i form af råd om gedigen bygningspleje og vedligeholdelse.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. By og Ø. Nykøbing på Mors 1299 – 1999. Per Noe og Susanne Overgaard.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Dato

9.02.04

Landskabstype

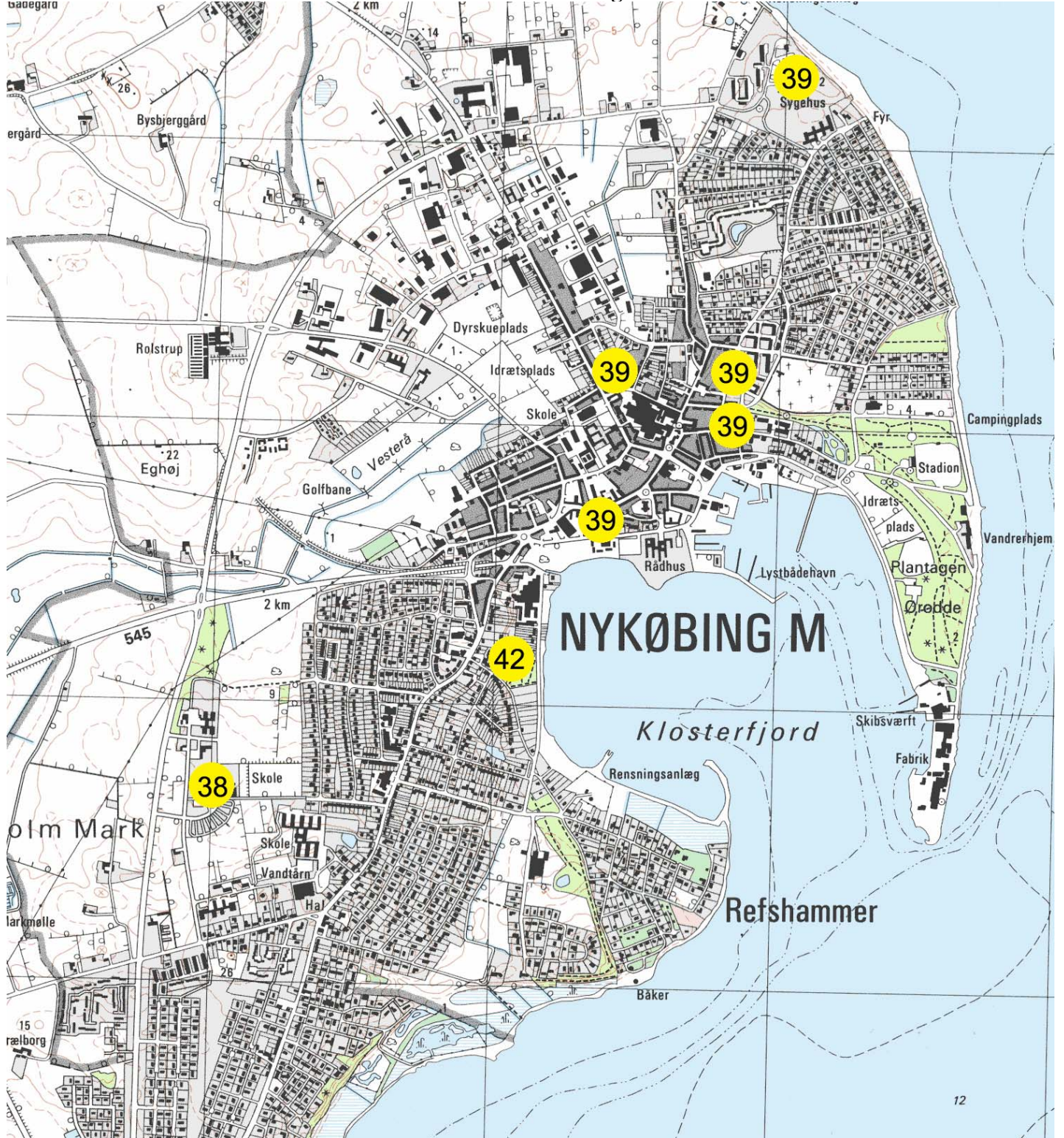
Købstaden

Tema

Service

Emne

Offentlige institutioner

Nykøbing 1:25.000

Institutionsbyen

Epidemihus, sygehus, alderdomshjem, plejehjem

Institutionsområde Riis Minde

Kulturarrvsstyrelsen i samarbejde med Morsø Kommune

Emne

Offentlige institutioner

Øens ældste offentlige institution er en stiftelse, Nykøbing Hospital, der kan følges fra Middelalderen. Her er endnu friboliger, men i nyere byggeri, i Toftegade. De næste offentlige huse er fattighusene, hvoraf en del stadig kan udpeges, også de er dog kraftigt ombyggede. Hertil kommer enkelte stiftelser eller asyler, som Klingenberg fra 1700-tallet. Det store offentlige byggeri ses først fra midten af 1800-tallet. Blandt de første ses i Nykøbing hhv. Rådhuset, den tidligere Borgerskole i Nørregade. I 1872 blev Sygehuset oprettet ved Østergade. Det blev siden flere gange udvidet, i dag er kun kapellet samt funktionærboligerne fra 1900-tallet tilbage. Et nyt sygehus stod færdigt i byens nordlige udkant i 1961. Fra 1870 byggedes fattiggårde i flere af øens kommuner, bl.a. i Hvidbjerg, hvoraf dele i dag indgår i plejehjemmet. I Nykøbing var byggeaktiviteten stor ca. 1890 til 1914, hvor der i Nykøbing blev bygget adskillige store stiftelser med friboliger (M. C. Holm, N. A. Christensen, Filtenborg, Bosch, Nybye). Alderdomshjem blev opført i flere kommuner efter den ny lovgivning fra 1891-92. I Nykøbing ses De gamles hjem fra 1914.

Staten byggede nyt Toldkammer ved Havnen 1878, posthus 1892 (nu nedrevet) og Ting- og Arresthuset i 1927. En større del af dette byggeri ses i området mellem Anlægget og Nørregade, samt omkring Grønnegade/Dueholmkvarteret, hvor der i perioden blev anlagt ny kvarterer og veje.

Skolebyggeri fordeler sig over en lang periode, i Nykøbing bygges ny skole 1892 i Grønnegade. Den blev i de følgende årtier udvidet adskillige gange. Og i 1900 opførtes Teknisk Skole nær Havnen, nu nedrevet. På landet ses en del skolebyggeri fra bl.a. 1920'erne samt centralskolebyggeri fra 1950'erne. Hovedparten er nu nedlagt.

En ny periode med stort byggeri begynder i 1970'erne og strækker sig ind i 1980'erne – efter kommunalreformen og med egnsudviklingsstøtte o.l. – først og fremmest ved Nykøbing. Heriblandt ses Morsø Kommunes

Administrationsbygning og det ny posthus – men først og fremmest gjaldt det uddannelsesinstitutioner, der blev placeret ved byens nyeste kvarterer og ”ringveje”, samt ny plejehjem og ældreboliger, ofte placeret nær parker og anlæg.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Kulturmiljø		38. Institutionsbyen
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Landskabet ved gymnasiet er et ungt morænelandskab med overvejende lerbund dannet af istidens gletschere. Landskabets afgrænsning mod Nykøbings maritime forland er en hævet kystlinie fra stenalderen.
	Kultur	Omkring 1369 fik Nykøbing en ny mægtig nabo. Johannitteklosteret og den senere herregård Dueholm, der ejede jorden mod syd og Sallingsund, blev grundlagt. Efter perioder med trængsler fordi hovedeksportvarerne gik udenom Nykøbing blev købstaden efter Limfjordens åbning i 1825 et stærkt handelssted. De gamle bygrænser blev i 1960 erne sprængt for at give plads til nye industri- parcelhus- og institutionsområder. I 2004 ligger gymnasiet tæt på bygrænsen mod vest.
	Landskab	Landskabet falder jævnt mod vest. Fra Ringvejen og Limfjordsvej er der mod vest en fin udsigt til Dueholms grønne, bølgende marker. Set fra Limfjordsvej mod øst lukker støjvolde og tæt træbevoksning for udsigten til institutionsområdet. Når man er nået frem til gymnasiets indgang, er der udsigt til et åbent forblæst område med parkering, sportsanlæg, skole og parcelhuse.
	Arkitektur	Når man kommer til institutionsområdet ad Limfjordsvej er der ikke meget at se, fordi området ligger i læ for vestenvinden bag en tæt træbevoksning. Først når man kommer om på den anden side af læhegnet blændes der op for bebyggelsen, der står i kontrast til det romantiske, røde, klejne busstoppested. Gymnasiet, handelsskolen og teatersalen ligger med sine mørke, skarpt skårne bygningskroppe i en og to etager bundet sammen af et oplevelsesrigt gangforløb. Fast forankret med urfjeldsagtig tyngde til den svagt skrånende flade med fald mod vest. Ved indgangspartiet mod syd sammenbinder et sikkert proportioneret gårdhaveanlæg bygningerne til en helhed. Mod sydvest danner indlevede parkeringspladser et smukt spændt bueslag.
Bevaringstilstand		Gymnasiet, handelsskolen og teatersalen er sammen med de nære udeopholdsarealer velholdte.
Evt. kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

Kulturmiljø

Tid

Karakteristik

39. Epidemihus, sygehus m.m.

1845 – i dag

Natur

Landskabet ved Sygehuset, De gamles hjem og Toftegades friboliger er et ungt morænelandskab dannet af istidens gletschere. Grænsen mod det flade forland er en hævet kystlinie fra stenalderen. Stiftelserne ved M. C. Holmsgade, Skovgade og Støberigården ved Nørrebro ligger på hævet havbund fra stenalderen.

Kultur

Det første hospital (stiftelse) blev oprettet i middelalderen af Nykøbings borgere, og lå oprindeligt ved Helligåndshuset, Nørregade. Det blev siden flyttet nedenfor Kirkeholmen og i 186x blev bygget nyt i Toftegade. Her eksisterer det stadig, omend i byggeri fra 1960'erne, med friboliger som oprindeligt for 12 kvinder. Klingenberg's Hospital stiftet i 1700-tallet har i dag til huse i bygninger fra 1896. Sygehuset blev oprettet i 1872 i Østergade, og flere gange udvidet herefter. Af dette kompleks er kun kapellet samt funktionærboligerne (opført 195x) i røde sten tilbage. Et moderne sygehus stod færdigt ved Østre Strand i 1961. Stiftelserne i M. C. Holmsgade og Skovgade blev med deres 12 og 19 friboliger opført i 1914, 1903 og 1913. Ved Emilievej opførte Nykøbing Kommune i 1914 alderdomshjemmet "De gamles Hjem". (Øvrige?)

Landskab

Sygehuset er lokaliseret på en dobbeltkrum skråning med fald mod vest, nord og øst. Fra de østvendte plæner er der udsigt til Livø Bredning. Klingenberg's Friboliger, samt Hospitalet i Toftegade ligger på kanten af bymidtens 5,5 meter høje morænebakke. De gamles hjem ved Emilievej ligger på en flade der skråner mod vest og syd. N. A. Christensen og Hustrus Stiftelse Skovgade/Østergade, M. C. Holm og Hustrus Stiftelse i M. C. Holmsgade og plejecentret Støberigården ligger på en vandrette landskabsflade med kig til bymæssige rumdannelser. Desuden Filtenborgs stiftelse i Grønnegade, Boschs stiftelse i Klingenbergsgade, Nybyes stiftelse på Skovvej, plejehjemmet Strandgården. Nu nedrevet Epidemihus.

Arkitektur

Friboiligerne i Toftegade samt stiftelserne i M. C. Holmsgade, Skovgade, Grønnegade og Klingenbergsgade er fine, røde, murede bebyggelser. De gamles hjem ved Emilievej har med sin beherskede arkitektur stået som en tidlig forløber for den danske nyklassicisme. Her har ombygninger uden respekt svækket den arkitektoniske kvalitet. Støberigården ved Nørrebro har med det, store, åbne fællesrum, de fine passager og hjørnealtaner mange kvaliteter. Sygehuset er et overbevisende udformet anlæg. De skarpt skårne bygningsvolumener indgår sammen med parkeringspladsens og de lave støttemures eksemplariske mønstermurværk i et oplevelsesrigt samspil med terrænet.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Bevaringstilstand

Friboligerne, stiftelserne og sygehuset er trods ikke helt overbevisende vinduesudskiftninger velholdte. De gamles hjem skæmmes af uindlevede udvidelser.

Evt. kilder

J. P. Trap, Danmark, femte udgave.

Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer.

Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003.

Kulturmiljø		42. Institutionsområde Riis Minde
Tid		1845 – i dag
Karakteristik	Natur	Refshammervej og Vesterbro markerer grænsen for den sydvestlige morænedannelse, der blev skabt af istidens gletschere. Den flade forstrand ved Mågevej er hævet havbund fra stenalderen.
	Kultur	Fotografier fra tiden omkring 1890 viser, at Dueholm Mølle lå højt placeret. Det har givet møllen mulighed for at udnytte kraften i vandfaldet ved den stejle kystskrænt. De små prunkløse fisker og arbejderboliger stammer fra 1920- og 1930erne, mens det nyere institutionsbyggeri ved Refshammervej med sin sluttede form og afmålte arkitektur stammer fra 1980erne. Parken med de fritstående gamle træer, de små søer og broen er et romantisk anlæg etableret samtidigt med Refshammervejs villaer i 1920- og 1930erne.
	Landskab	Landskabet er karakteriseret ved en dramatisk skrænt mod øst. På bakken ligger et nyt institutionsbyggeri, hvis længer mod øst har en fornem udsigt til Klosterfjorde og Ørodde. Ved skræntens fod, på forstrandens flade, er der en lille gruppe fisker- og arbejderboliger samt et parkanlæg med gamle fritstående træer. Udsigten til Klosterfjord fra parken lukkes af en bøgehæk. Skal man opleve bugtens reflekterende vandflade sker det, næsten i niveau med vandet, bedst fra Mågevej.
	Arkitektur	Det nye institutionsbyggeri ved Refshammervej er ud fra en arkitektonisk vurdering ikke af nævneværdig værdi, fordi den unikke placering på kystskrænten i alt for ringe grad er udnyttet. Så er der, trods uheldig vedligeholdelse, meget mere at glæde sig over ved de små, prunkløse fisker- og arbejderboliger. Bebyggelsesmønsteret med de dybe, smalle baghaver og de små forhaver i første parket mod Klosterfjord oplevelsesrigt, og udnytter på eksemplarisk vis stedet. Lystanlægget Riis' Minde er med de små præcist afgrænsede søer, det rislende vandfald, de gamle, krogede, fritstående træer, broen og de slyngede grusstier en oase. Lystanlægget, der er et haverum af høj kvalitet, ville være endnu mere overbevisende, hvis der blev etableret udsigt til Klosterfjord.
Bevaringstilstand		Lystanlægget Riis' Minde er velplejet, mens de små fisker- og arbejderhus lider under vedligehold af værste skuffe.
Evt. Kilder		J. P. Trap, Danmark, femte udgave. Mors – Atlas over byer, bygninger og kulturmiljøer. Forundersøgelse – Arbejdsrapport 2003. Dueholm, Kloster og herregård. Susanne Overgaard og Per Bugge Vegger.

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

KOLOFON

Bevaringsrådet

Uffe Korsgaard
Søren H. Larsen
Børge Asferg
Ove Møller Jensen
Viggo Vangsgaard
KMB/UTM
KMB/UTM

Formand/UTM
Tekn.Forv./projektansv.
Tekn.Forv.
KMB/UTM
KMB/UTM

Teknisk Udvalg

Bjarne Knudsen
Gunnar H. Olesen
Christian Hansen
Kjeld Ross Sørensen
Per Noe
Leif Berntsen
Keld Kortegaard
Kaj Rasmussen
Bente Lyndrup

Arkitekt
Museum
UTM
UTM
UTM
UTM

Lokalhistorisk arkiv

Susanne Overgaard

Museum

Landdistrikrådet

Knud Mikkelsen
Edvard Mark

Borgerfore. m.v.

Dansk Landbrug

Kjeld G. Kudsk
Poul Lund

Morsø Landboforening
Morsø Familieforbud

Morsø Turistbureau

Bente Christensen

Danmarks Naturfredn.

Carl Nørgaard

Cityforeningen

Henning Christensen

Viborg amt

Ole Olesen

Kulturmiljørådet

Erik Einar Holm

Teknisk Forvaltning

Sekretær

Marianne Galsgaard

Repræsentant for skolerne

Britta Henriksen

MORS – ATLAS OVER BYER, BYGNINGER OG KULTURMILJØER

Emnebeskrivelse

Redaktion Lis Jensen Kulturarvsstyrelsen

Konsulenter

Morslands Historiske Museum Per Noe
Susanne Overgaard

Viborg Amt Ole Olesen

Arkitektfirmaet Bech-Nielsen Gert Bech-Nielsen
Anne-Grete Andersen
Gøsta Knudsen
Peter Roland